

Ülevaade Arktikast

Oliver Mõru

Juhendaja: Riina Kaljurand

Tallinn 2012

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	2
1. KLIIMA JA KOHALIKUD RAHVAD.....	4
2. MERETEED.....	6
3. NAFTA JA GAAS.....	8
4. RAHVUSVAHELISED NORMID JA ORGANISATSIOONID.....	11
5. PIIRITÜLID JA TERRITORIAALSED NÕUDMISED.....	14
6. ARKTIKA STRATEEGIAD.....	17
7. EESTI JA ARKTIKA.....	22
7.1 Teaduslikud huvid.....	22
7.2 Eesti kosmosestrateegia – osa Eesti Arktika poliitikast.....	24
7.2.1 Euroopa Liidu ja Euroopa Kosmoseagentuuri ühishuvid Arktikas.....	25
7.2.2 Eesti ettevõtted ja kosmosetööstus.....	25
7.2.3 Arktika poliitika ja kosmosestrateegia ühendamise kasulikkus Eestile..	27
7.3 Eesti ja Arktika maagaas.....	27
KOKKUVÕTE.....	30
LISAD.....	32
Lisa 1. Arktika.....	32
Lisa 2. Jää ulatus 1979. ja 2012. aastal.....	33
Lisa 3. Loodeväil (Northwest Passage) ja Kirdeväil (Northern Sea Route).....	33
Lisa 4. Kanada ja Taani vaidlusealne Hansi saar.....	34
Lisa 5. USA ja Venemaa merepiir Beringi meres 1990. aasta piirilepingu järgi; Kanada ja USA vaheline merepiiri vaidlus.....	34
KASUTATUD ALLIKAD.....	35

SISSEJUHATUS

Arktika on põhjapoolust ümbritsev hiiglaslik ala, mis paikneb enam kui kuuendikul maakera maismaamassiivist (vt lisa 1). Enamus Arktikast on ookean, mida katab Euroopast suurem jääkilp, kuid leidub ka mõningaid suuri maismaa-alasid. Ükski riik ei oma põhjapoolust ega Arktika ookeani, kuid sulava jääkatte tõttu, mis avab uusi mereteid ja võimaldab merepõhjust ammutada rikkusi, on tekkinud huvilisi igalt kontinendilt.

Kõige tugevamini on esindatud „Arktika viisiku“ huvid – riigid, kellel on Arktika ookeaniga merepiir ehk Ameerika Ühendriigid, Kanada, Venemaa, Taani (Gröönimaa kaudu) ja Norra. Viimaste vahel on ka peamised tülid piiriküsimuste, mereteede ja piirkonna ressursside pärast. Arktika riikideks kutsutakse ka Rootsit, Soomet ja Islandi, kelle territoorium ulatub Arktika piirkonda, sest asub põhjapolaarjoonest põhja pool. Kolmik peab äärmiselt oluliseks kliima, koostöö ja kohalike inimeste kohanemise küsimusi. Omad huvid on ka Lõuna-Koreal, Hiinal, Jaapanil ja Indial, kes kõik on toetanud mitmeid Arktika teaduslikke ekspeditsioone ja on huvitatud rikkalikest energiavarudest, mis paiknevad ookeanisügavustes.

Paratamatult ei ole riikidel täiesti ühist visiooni Arktikas tegutsemise õiguste, viisi, vajalikkuse ja valdkondade suhtes, mispärast piirkonna ligipääsetavus ei kätke endas ainult võimalusi, vaid ka arvukaid ohte. Nii Arktika võimalustest kui ka probleemidest ülevaate saamiseks ja nende tausta lahtimõtestamiseks on töö jagatud kuueks peatükiks.

Esimeses peatükis „Kliima ja kohalikud rahvad“ võetakse vaatluse alla kliimamuutused, selle põhjustajad ja võimalikud tagajärjed. Samuti analüüsitakse, kuidas on kliimamuutused seotud piirkonna aktiivsuse kasvuga ning kuidas viimane mõjutab põliselanike elu.

Järgnevas peatükis käsitletakse kahte jääkattest aina enam vabanevat mereteed – Kirde- ja Loodeväila –, nende olemust, kasutamiseks vajalikke tingimusi ja avanemisega kaasnevaid võimalikke positiivseid ja negatiivseid aspekte.

Naftat ja gaasi käsitlev peatükk annab ülevaate Arktikas paiknevatest nafta- ja gaasivarudest, nende kasutuselevõtu majanduslikust otstarbekusest, tehnilisest keerukusest ja ohtlikkusest.

Arktikat reguleerivatest seadustest ja organisatsioonidest, nende puudustest ja pakutud alternatiividest on peatükk „Rahvusvahelised seadused ja organisatsioonid“.

Järgnevas peatükis „Piiritülid ja territoriaalsed taotlused“ kajastatakse nii lahendatuid kui ka aastakümneid lahendamata piiritülisid, samuti praeguseid territoriaalsed taotlusi ja riikide reageeringut nendele.

Kuuendas peatükis vaadeldakse piirkonna olulisemate riikide ja Euroopa Liidu Arktika strateegiaid, et anda ülevaade riikide tähtsamatest huvidest, mis võimaldavad teatud määral mõista riikide varasemaid ja tulevase tegevusi piirkonnas ning näha, kui palju ühtivad ametlik strateegia ja tegelik poliitika.

Viimases peatükis pakutakse välja, millised võiksid olla Eesti teaduslikud ja majanduslikud huvid ja võimalused Arktika arengus kaasa rääkida ning kuidas piirkonna loodusressursid võiksid riigile kasulikuks osutada.

Töö koostamisel kasutas autor allikatena riikide Arktika poliitika ja teisi piirkonda puudutavaid juriidilise dokumente ja deklaratsioone, välismaised ajalehti ja ajakirju, teaduslikke uuringuid ja uurimusi ning asjassepuutuvate organisatsioonide kodulehekülgi. Lisaks saadi taustainformatsiooni internetientsüklopeediatest ja intervjuusid läbi viies.

1. KLIIMA JA KOHALIKUD RAHVAD

Arktika on kiires kliimamuutuste faasis. Kui maailmas on keskmine temperatuur viimase saja aasta jooksul tõusnud 0,8 °C, siis Arktikas on see tõusnud umbes kaks korda nii palju.¹ Uuringud näitavad, et võrreldes 1979. aastaga on Arktikas jääkate vähenenud rohkem kui 30%² ja jää paksus ligikaudu 40%³ (vt lisa 2). Arktika jää taandumine on põhjustatud kahest faktorist: esiteks kasvuhoonegaaside suurenemisest atmosfääris, mis põhjustab õhutemperatuuri tõusu, ja teiseks kliimasüsteemi muutlikkusest, mis tähendab näiteks muutusi tuulte režiimides. Kuigi lühikese perioodi vältel on võimalik esineda ka mõningast jääkate suurenemist, siis pikas perspektiivis „ei ole võimalik vältida seda, et näeme Arktikas juba selle sajandil ilma jääta suve, kui jätkame sama kiiresti kasvuhoonegaaside paiskamist atmosfääri“.⁴ Mida rohkem jää sulab, seda kiiremini Arktika soojeneb – jääst vabaneb tumedavärviline ookean, mis imeb endasse heledavärvilisest jääst rohkem päikesevalgust, soojendades seeläbi ookeani pealispinda ja ümbritsevat õhku. Kõik eeltoodu on viinud ennustusteni, millest kõige mustema stsenaariumi kohaselt on Arktika suvi jäävaba juba 2013. aastal.⁵

Olenemata Arktika raskest ja ettearvamatust kliimast, on see koduks paljudele suurimetajatele, nagu jääkarudele, morskadele ja hüljestele. Samuti elab piirkonnas arvukalt põlisrahvaid, kes on tihedalt seotud loodusega. Arktikas on põlisrahvaid ligikaudu 30, kellest enim tuntud on Põhja-Ameerikas elavad inuitid ehk lääneeskimod ning Arktika Euroopa-osa asustavad laplased ehk saamid. Kliimamuutusi ei tõlgendata kohalike rahvaste jaoks alati negatiivsest aspektist – ühelt poolt raskendavad need traditsiooniliste eluviiside jätkamist, mis põhinevad eelkõige küttimisel ja kalastamisel, teisalt koondab suurenenud huvi Arktika maavarade ja kalavarude vastu rohkem valitsuste tähelepanu regiooni ning sellest võivad kohalikud elanikud majanduslikku kasu lõigata. Siiski tundub tõenäolisem variant, et tuhandeid aastaid loodusega käsikäes elanud põlisrahvad ei soovi minna kaasa oma maadele hiiglaslike tööstus- ja kaubandusvõrkude püstitamisega, sest tunnevad ohtu iseolemisele ja traditsiooniliste eluviiside kadumisele. Selle tõestuseks on Arktika suveräänsuse kohta koostatud inuitide avaldus, milles öeldakse: „Meil on õigus määrata kindlaks oma poliitiline staatus, jätkata vabalt majanduslikku, sotsiaalset, kultuurilist ja keelelist arengut ning vabalt käsutada oma looduslikke varasid.“⁶

Sellest olenemata paistab, et riigid on pragmaatilised ja loodavad Arktikas läbi suruda kohalikele elanikele „võidan-võidad“ poliitikat, mis peegeldub Põhjala riikide koostööprogrammis 2012.–2014. aastaks. Selles dokumendis on ühe prioriteedina märgitud, et „programm pöörab erilist tähelepanu Arktika kohalikele rahvastele, nende elamistingimustele ja kohandumisele uute tingimustega, mis on esile kerkinud seoses kliimamuutuste, globaliseerumise,

¹ Chapman, L. William. „Global Security, Climate Change, and the Arctic”, *Swords And Ploughshares*, 2009, kd 17, nr 3, lk 6

² Leitzell, Katherine. „Climate change or variability: What rules Arctic sea ice?”, <http://nsidc.org/icelights/2011/08/24/climate-change-or-variability-what-rules-arctic-sea-ice/>

³ Chapman, *op. cit.*, lk 8

⁴ Leitzell, *op. cit.*

⁵ Amos, Jonathan. „Arctic summers ice-free 'by 2013'”, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7139797.stm>

⁶ „A Circumpolar Inuit Declaration on Sovereignty in the Arctic”, *Inuit Circumpolar Council*, 2009

potentsiaalsete uute ärivõimaluste ja muude väliste arengusuundadega.⁷ Sellega antakse selgelt märku, et kliimamuutused ja edasised ärihuvid Arktika regioonis on paratamatud, ning selle asemel, et esimesega võidelda ja teise puhul kohalike seisukohtadega arvestada, tuleb põliselanikel kohaneda uute tingimustega. Saamid on ühed neist, keda Põhjala riikide koostööprogramm enim puudutab. Riigiti on saamide vastu erinevad hoiakud ja ühiste seisukohtade deklareerimine ei ole senini õnnestunud. Esimesed katsed tehti 2005. aastal, kui koostati Põhjala saami konventsioon, kus olid esindatud Soome, Norra ja Rootsi ning saami parlamendi esindajad neist kolmest riigist. Konventsiooniga taotles saami rahvas, et tema õigusi, nt õigust oma keele, kultuuri, toimetuleku ja eluviisi kaitsmisele ja arendamisele, kinnitataks ja toetataks, nii et riigipiirid seda võimalikult vähe takistaksid.⁸ 2011. aastal tuldi uuesti kokku ja siis otsustati, et varasemalt koostatud konventsiooni üle püütakse jõuda kokkuleppele järgneva viie aasta jooksul.⁹ Seniks aga ei ole konventsiooni kinnitatud ja tulevik näitab, kas Põhjala riigid, eelkõige just Norra, kellel on Arktikas kõige tugevamad huvid, suudavad võidelda piirkonna keskkonnaprobleemidega ja samal ajal rahuldada nii põlisrahvaste vajadusi kui ka kasvavaid majanduslikke huve.

Kiired kliimamuutused Arktikas sunnivad riike langetama otsuseid ja määratlema oma prioriteedid. Praeguse ametliku poliitika kohaselt peavad riigid põliselanikke ülimalt tähtsateks – valitsused soovivad aidata kaasa nende kultuurilise eripära säilimisele, kuid samal ajal kinnitavad tugevat huvi Arktikas asetsevate maavarade suhtes. Need kaks seisukohta ei ühildu seni, kuni põliselanikud ei lähe kaasa suure „kullapalavikuga”, mis tähendaks uue eluviisiga nõustumist ja vanade traditsioonide lõplikku kadumist.

⁷ „Sustainable development in the Arctic”, *The Nordic Council of Ministers' Arctic Co-operation Programme 2012– 2014*, lk 2

⁸ Åhrén, Mattias; Scheinin, Martin; Henriksen, John B. „The Nordic Sami Convention: International Human Rights, Self-Determination and other Central Provisions”. *Gáldu Čála*, <http://www.arcticgovernance.org/the-nordic-sami-convention-international-human-rights-self-determination-and-other-central-provisions.4644711-142902.html>

⁹ „Rights of Indigenous Peoples”, *Mänskliga Rättigheter*, <http://www.manskligarattigheter.se/en/human-rights/what-rights-are-there/rights-of-indigenous-peoples>

2. MERETEED

Mereriigid on tegelenud Atlandi ookeanist Aasiasse lühema mereteede otsingutega keskajast alates. Praeguste kliimamuutuste tulemusel on Arktikas avanemas kaks Atlandi ookeanist väljuvat mereteed – Kirdeväil ja Loodeväil –, mis võimaldaksid täieliku avanemise korral säästa mitmeid tuhandeid miile ja palju päevi ning mõjutaksid kogu senist kaubandusmuutust.

Kirdeväil ('Northern Sea Route' (NSR) või 'Northeast Passage') on Venemaa rannajoont mööda Murmanskist Beringi väinani ulatuv mereteed, mille pikkuseks on umbes 2600 meremiili. See avati esmakordselt 1931. aastal NSV Liidu poolt siseriiklikuks laevatamiseks ja 1991. aastal välismaiste laevade transiidiks. NSR on tulus eelkõige Kirde-Aasiale ja Põhja-Euroopale.¹⁰ See vähendaks laevatamise vahemaad Rotterdami ja Yokohama vahel praegusega võrreldes (läbi Suessi kanali) rohkem kui 40% – 11 200-lt 6500 meremiilile (vt lisa 3).¹¹ NSR-i kasutamine on iga aastaga suurenenud: kui 2010. aastal läbis mereteed 10 laeva, siis 2011. aastal olid neid juba 41.¹²

Loodeväil ('Northwest Passage' (NWP)) kulgeb läbi Kanada Arktika saarte ja koosneb paljudest marsruutidest. Lõunapoolsem neist järgib Peel Soundi mereteed, mis on olnud viimastel suvedel avatud ja millel on enamjaolt üheaastane jääkate. Sellel mereteel on ka mõningaid puudusi – ta ei ole kõige otsem, ta läbib kitsaid kanaleid ja kohati on ta ka liiga madal, mis seab piirangud suurematele laevadele. Põhjapoolsem mereteed läbi McClure väina Baffini lahest Põhja-Alaskasse Beauforti merre on palju otsem ja seepärast ka atraktiivsem suurtele ookeanilaevadele, kuid samas see mereteed jäätab sagedamini. NWP on potentsiaalselt rohkem kohandatav kaubanduseks Kirde-Aasia ja Põhja-Ameerika vahel, kuid võib olla kaubanduslikult vähem tasuv kui NSR.¹³ Loodeväil lühendaks mereteed San Franciscost Rotterdami ligi 25%, võrreldes praeguse mereteega läbi Panama kanali (vt lisa 3).¹⁴ Kirdeväil on teadlaste hinnangu kohaselt varem jäävaba kui Loodeväil.¹⁵

Lisaks aja kokkuhoiule aitab jäävaba läbisõiduvõimalus Arktikas vältida ohtlikke piraadirünnakuid ja vähendada kanalite läbimisega seotud kõrgeid makse, kuid vaatamata avaliku arvamuse optimisimile, mis sageli kujundab ka meedia arvamuse, võivad potentsiaalsed riskid ületada saadava kasumi. Isegi kui Arktika jää sulamine kiireneb, võivad endiselt igal aastal tekkida variatsioonid, mis tähendab, et läbisõiduteed võivad ühel aastal olla avatud, järgmisel aastal aga suletud. Ebakindlus selle suhtes, kas ja millal läbisõiduteed on avatud, suurendab riske, kuna kui kaubad ei jõua õigeks ajaks sihtpunkti, tekivad suured kahjumid.¹⁶

¹⁰ O'Rourke, Ronald. „Changes in the Arctic: Background and Issues for Congress”, *Congressional Research Service*, 2012, lk 15

¹¹ Borgerson, Scott G. „Arctic Meltdown: The Economic and Security Implications of Global Warming”, *Foreign Affairs*, 2008, kd 87, nr 2, lk 65

¹² Rodova, Nadia. „Shaping Russia's Northern Sea Route in the Arctic”, *Platts.com*, <http://www.platts.com/newsfeature/2011/NSR/index>

¹³ O'Rourke, *op. cit.*, lk 15

¹⁴ Borgerson, *op. cit.*, lk 65

¹⁵ Blunden, Margaret. „Geopolitics and the Northern Sea Route”, *International Affairs*, 2012, kd 88, nr 1, lk 115

¹⁶ O'Rourke, *op. cit.*, lk 16

Laevateede jäävabana hoidmiseks ja nende kasutamiseks, kuid ka aastaringelt kohaloleku ja jõu näitamiseks on oluline jäälõhkujate olemasolu. Erinevatel Arktika riikidel on selleks väga erinevad võimalused. Näiteks on Venemaal 20,¹⁷ Kanadal 11¹⁸ ning USA-l, vaatamata oma kavatsustele ja eesmärkidele, vaid 3¹⁹ jäälõhkujat. Nende laevade ehitamine võtab aega 8–10 aastat ning üks laev maksab umbes 1 miljard dollarit.²⁰ Kuigi jäälõhkujatele ei ole päriselt alternatiivi, saab Arktikas laevatamise muuta ohutamaks spetsiaalselt tugedatud laevakerede ehitamisega. Selliseid jääst läbitungivaid laevu on kallim ehitada ja hankida ning samuti põletavad nad palju rohkem kütust kui need laevad, mida kasutatakse praegu pikamaa transpordiks. Sellegipoolest ei saa Arktikas laevatamisel absoluutset kindlust kunagi saavutada, seda enam, et riikidel on seoses merejää taandumise kiirusega äärmiselt raske sammu pidada uute mereteede kaardistamisega. Näiteks sõitis üks Kanada laev oma merepiirkonnas madalikule, seades kahtluse alla olemasolevate kaartide adekvaatsuse. Sellised juhtumid esitavad ka väljakutse olemasolevale päästevõimele Arktika piirkonnas.²¹

Loodeväila ja Kirdeväila avanemine muudab tulevikus laevatamise kiiremaks ja odavamaks, kuid riikide praeguse võimekuse, teadlikkuse ja tehnoloogilise taseme ning hinna juures, ei ole nad praegustele mereteedele alternatiiviks. Uute mereteede avatud hoidmiseks ja laevatamiseks läheb vaja spetsiaalseid aluseid, mida on praeguseni liiga kallid ehitada ja tunduvalt kulukam üleval pidada. Kui arvestada sinna juurde veel ohtlikud ilmastikuolud, purustatud jääs raskesti navigeeritavad mereteed ning puudulik mereliikluse juhtimine, siis tekivad sügavad kahtlused praegustes tingimustes Arktika mereteede kasutamise ohutuse ja tasuvuse suhtes.

¹⁷ Wezeman, Siemon T. „Military Capabilities in the Arctic”, *SIPRI*, 2012, lk 10

¹⁸ *Ibid.*, lk 5

¹⁹ *Ibid.*, lk 13

²⁰ Revkin, Andrew C. „A Push to Increase Icebreakers in the Arctic”, *The New York Times*, 2008, <http://www.nytimes.com/2008/08/17/world/europe/17arctic.html>

²¹ Cohen, Tobi. „Canadian Rescue Capacity Questioned in Wake of Arctic Ship Grounding,” *Canada.com*, 2010,

<http://www.canada.com/newa/Canadian+rescue+capacity+questioned+wake+Arctic+ship+grounding/3457291/story.html>

3. NAFTA JA GAAS

Süsivesinike tõusvad hinnad ja mure energiapuudusele pärast muudavad Arktika paljude riikide huvide ristumiskohaks. Nafta- ja gaasivarude uurimist ja kaevandamist on lihtsustanud jääva ookeanipinna kasv suvel. Sellegipoolest on praeguse tehnoloogia juures äärmiselt ohtlik ja keeruline maavarasid kaevandada, kuid kõrged hinnad annavad tõuke tehnoloogiliseks edasiminekuteks ja meelitavad suurettevõtteid võtma ette riskantseid katseid, saamaks osa uutest ressurssidest.

Arktikas paiknevate maavarade vastu niigi kõrge huvi muutus veelgi suuremaks 2008. aastal, kui USA Geoloogiakeskus (USGS) avaldas uuringu, milles väidetakse, et „ulatuslik Arktika mandrilava võib moodustada geograafiliselt suurima seni avastamata nafta ala kogu maailmas”.²² USGS hinnangu kohaselt võib Arktikas leiduda 90 miljardit barrelit naftat, umbes 1700 triljonit kuupjalga maagaasi ja 44 miljardit barrelit vedelal kujul maagaasi. Selline hinnang tähendab, et Arktikas on rohkem gaasi ja naftat avastamata kui avastatud. Praeguste numbrite kohaselt moodustaks see peaaegu 10% kogu maailmas avastamata naftast ja 30% gaasist. Suurem osa (84%) nafta- ja gaasivarudest arvatakse asuvat ranniku läheduses.²³ Siiski tuleb USGS hinnangutesse suhtuda ettevaatlikult, sest raport välistab majanduslikud kaalutlused. See tähendab, et arvestatud on küll kõigi ressurssidega, mida olemasoleva tehnoloogia abil on võimalik kaardistada, kuid nende kaevandamise otstarbekust ei ole käsitletud tänaseid nafta ja gaasi hindu silmas pidades.

Äritegevus Arktikas nõuab spetsiaalseid, jäistes tingimustes sobivaid seadmeid puurimiseks, infrastruktuuri transpordiks, tankimisdepoode käitamiseks jne. Uus tehnoloogia, eriti selline, millega saab sügavas vees puurida ja maavarasid transportida, on ka eeltingimuseks uute suurte nafta- ja gaasipiirkondade avamiseks, uurimisele ja meist nafta ja gaasi ammutamiseks. Vaatamata soojenemistrendile Arktikas, ei ole seni saadud kõiki uusi nafta- ja gaasimaardlaid kasutusele võtta, sest arvestades praegust ebakindlat jäätriivi ja kaugeid vahemaid, on torujuhtmete ja laevandusrajatiste ehitamine ja arendamine ohtlik ja kallis seni, kuni infrastruktuur on üles ehitamata.²⁴ Näiteks Devon Energy pressiesindaja märkis 2008. aasta aprillis, et Beauforti merest leitud 240 miljonit barrelit naftat ei saa kasutada vähemalt 10 aastat, kuna firmal puudub nafta transportimiseks infrastruktuur.²⁵ Siiski ei tähenda see, et uued leiukohad peaksid jääma raskete tingimuste pärast puutumata, sest jää sulab pidevalt ning vajalik tehnika ja infrastruktuur areneb, muutes ressursside kättesaamise iga aastaga lihtsamaks.

Nafta ressursside kaevandamine Põhja-Jäämeres ei ole mitte ainult kallis ja tehnoloogiliselt keeruline, vaid ka väga ohtlik. Puurimise ja kaevandamisega seotud probleemid on kergemini

²² „Circum-Arctic Resource Appraisal: Estimates of Undiscovered Oil and Gas North of the Arctic Circle”, *USGS Fact Sheet 2008-3049*, 2008, lk 1
<http://pubs.usgs.gov/fs/2008/3049/fs2008-3049.pdf>

²³ *Ibid.*, lk 4

²⁴ O'Rourke, *op. cit.*, lk 21

²⁵ Miller, Hugo. „BHP Billiton Leads Arctic Gold Hunt in Global Warming Bonanza”, *Bloomberg.com*, 2008,

<http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601081&sid=ag.kQZIn.mFG&refer=australia>

ületatavad kui need, mis seonduvad nafta reostuse koristamisega, mis võib tekkida väga lihtsalt, näiteks torujuhtme lekke või puuraugust immitseva nafta tulemusel. Arvestades seda, et suurem osa Arktika naftavarudest asub mandrilava all, võib tehnika arenedes kaevandamisel siiski esineda tõsiseid merereostuse probleeme. Toornafta, mis on voolanud merre, ei lagune, aurustu, lahustu ega setti bioloogiliselt, mis tähendab, et see mõjutab pidevalt Arktika habrast keskkonda ja ökosüsteemi. Lisaks sellele on vaja nafta ja gaasi kaevandamiseks, sadamasse transportimiseks, teedeks ja kuivendustöödeks suuri alusehitisi, mis kaudselt kahjustavad ökosüsteemi, põhjustades näiteks elupaikade ja mereteede hävinemise ning merepõhja erosiooni.²⁶

Seni kuni energia hinnad on kõrged ja pidevalt tõusevad, suurenevad ka kaubanduslikud huvid Arktikas, ületades igasugused keskkonnakaalutlused. Soov kiireks rikastumiseks paremate maardlate abil ei lase ettevõtetel enam oodata, pannes nad tegutsema. Näiteks Ameerika Ühendriikide kütusekompanii Shell, kes sai õiguse saata Arktika piirkonda oma naftapuurimise laevastik ja on seetõttu valitsuse ning keskkonna aktivistide range järelevalve all, jättis sellegipoolest keskkonnahoiu kindlustamise mõttes üliolulise reostustõrje praami maha, sest see ei vastanud rannavalve poolt kehtestatud tingimustele. Selle asemel, et viia reostustõrje praam standarditega vastavusse ja lõpetada ohtlik puurimine, alustas Shell standardite nõrgendamiseks läbirääkimisi.²⁷ Veelgi enam, Shelli poolt kaevandatava koha lähedal ei ole ühtegi süvavee sadamat ja lähim rannavalveüksus on 900 miili kaugusel, mis muudaks reostuse koristamise aeganõudvaks tööks.²⁸ Kui selline tegevus leiab aset ühiskonna kõrgendatud tähelepanu all, siis saab vaid ette kujutada, mis toimub veel siis, kui tähelepanu on aja möödudes mujale koondunud ning ettevõtte tegutseb omapead maailma ainukeses ürgses ookeanis.

Järjekordne näide hooletust suhtumisest keskkonnaküsimustesse märgiti ära rahvusvahelise keskkonnakaitse organisatsiooni Greenpeace'i poolt. Greenpeace juhtis tähelepanu Venemaa Arktika piirkonnas toimuvale maavarade kaevandamisele, viidates sellele, et Venemaal ei ole piisavalt oskusi ega tehnikat Arktikas toimetulekuks võimaliku reostuse korral. Kriitika käib täpsemalt Petšora lahes toimuvate kaevandustööde kohta. Greenpeace'i hinnangul kahjustuks kohalike saarte looduskaitse- ja rannikualad võimaliku lekke korral 20 tunniga, samal ajal kui hädaolukorra meeskondade kohalejõudmine võtaks aega vähemalt kolm päeva.²⁹

Need on vaid mõned üksikud näited. Keskkonnahoiu ja -ohutuse küsimused tekitavad muret kogu regioonis, seepärast ei saa ka imeks panna, et paljud keskkonnakaitse organisatsioonid on Arktikas maavarade kaevandamise vastu. Keskkonnakaitse organisatsioonid, nagu Maaailma

²⁶ Kim, Ki-Sun. „Natural Resources Development and Environmental Issues of the Arctic”, *Dokdo Research Journal*, 2010, kd 11, lk 87–88

²⁷ Beinecke, Frances. „Problems with Shell's Arctic Drilling Give Administration a Chance to Hit Pause”, *Natural Resources Defense Council Staff Blog*, 2012, http://switchboard.nrdc.org/blogs/fbeinecke/problems_with_shells_arctic_dr.html

²⁸ Gellerman, Bruce. „Shell's Arctic Drilling Plan Delayed by Environmental Concerns”, *Living on Earth*, 2012, <http://www.pri.org/stories/science/environment/shell-oil-to-drill-in-alaska-11099.html>

²⁹ Vasilyeva, Nataliya. „Environmentalists Warn of Risks of Arctic Drilling”, *charlotteobserver.com*, 2012, <http://www.charlotteobserver.com/2012/08/14/3454482/environmentalists-warn-of-risks.html>

Looduse Fond (*World Wildlife Fund*, WWF) ja Rahvusvaheline Looduskaitseliit (*International Union for the Conservation of Nature*, IUCN), on mures mõju pärast, mida maavarade kaevandamine avaldab Arktika keskkonnale ja selle ökosüsteemile. WWF õhutab valitsusi ja naftafirmasid uuesti hindama suurejooneliste nafta ja gaasi kaevandamistöõde vajalikkust. IUCN valis Arktika rebase, delfiinid, viigerhüljese ja paljud teised regioonis elavad loomad kümne elusolendi hulka, kes on hävimisohus, rõhutades, et kliimamuutused, kaubalaevad ning gaasi ja nafta kaevandamine kahjustavad nende elupaika.³⁰ Praeguste tegevuste valguses paistab, et kõikide riikide deklareeritud huvi kaitsta Arktika haruldast loodust on vaid ametlikes dokumentides kirjas ja et keskkonnakaitse langeb tegelikult pigem rahvusvaheliste keskkonnakaitse organisatsioonide õlule, riigid aga püüavad vabanevast jääkattest saada nii palju majanduslikku kasu kui võimalik.

³⁰ Kim, Ki-Sun. *op. cit.*, lk 89

4. RAHVUSVAHELISED NORMID JA ORGANISATSIOONID

Kasvav huvi ja tegevus Arktika piirkonnas – teaduslikud uuringud, maavarade kaevandamine, Arktika-sisene laevandus ja kalandus, uued potentsiaalsed territoriaalsed nõudmised ja soojenev kliima – on muutnud piirkonna kogu maailmale uueks julgeoleku väljakutseks. Kui riigid seisavad tekkivate väljakutsetega silmitsi, pöörduvad nad tavaliselt olemasolevate rahvusvaheliste organisatsioonide ja valitsevate normide poole. Harvematel juhtudel loovad nad väljakutsetega võitlemiseks uue organisatsioonilise struktuuri. Eelkõige just Arktika viisikusse mitte kuuluvad (kuid ka sinna mõned kuuluvad) riigid ja organisatsioonid väidavad, et Arktikas puuduvad piisavad juhtimisstruktuurid,³¹ mistõttu nad teevad ettepanekuid uue raamistiku arendamiseks, mis oleks sarnane Antarktika lepinguga. Antarktika leping jõustus 1961. aastal ja tegi piirkonnast teadusliku tegevuse pärusmaa, kus allakirjutanutel oli teaduslike uuringute tegemiseks täielik vabadus. Leping sätestab sõjaliste operatsioonide keelu ja deklareerib, et „see on kogu inimkonna huvides, et Antarktikat kasutatakse igavesti üksnes rahumeelsetel eesmärkidel ja et Antarktikast ei saaks kunagi rahvusvaheliste lahkkelide sihtmärk või tallermaa”.³²

Hoolimata Antarktika lepingu edust, olid Arktika rannikuriigid uue lepingu vastu, tuues põhjenduseks, et Arktika on siiski ookean, mis on ümbritsetud maaga, kuid Antarktika on manner ja seega on praegune mereõiguse järgi reguleeritud Arktika käsitus igati õiguspärane. Arktikas reguleerib riikide tegevust ÜRO mereõiguse konventsioon (UNCLOS).³³ See rahvusvaheline konventsioon pakub õigusliku raamistiku ookeanitega seotud rahvusvaheliste vaidluste lahendamiseks ning reguleerib mereõigust, suveräänsuse piire, laevandust ja regulatsioone merest kaevamisel ja mere saastamisel. Konventsioon määratleb kaks olulist piiri: territoriaalvete piiri, mis on 12 meremiili, ja teiseks majandusvööndi, mis annab riigile 200 meremiili ulatuses õiguse kontrollida ressursse nii merel kui ka merepõhjas. Samuti on UNCLOSi ratifitseerinud riikidel õigus 10 aasta jooksul esitada oma nõue lisaks 200 meremiilile ka suuremate alade kohta, kui nad suudavad tõestada, et nende veealune mandrilava osa jätkub sätestatud piiridest kaugemale.³⁴ Kuigi UNCLOS tagab tavalise raamistiku rahvusvaheliste vete reguleerimiseks, hõlmates merepiiri vaidlusi ja territoriaalsete nõudmistega lahendamist, ei toimi see foorumina, millel lahendatakse julgeolekuprobleeme.

Arktika viisikusse kuuluvad riigid probleeme ei näe – või ei tahagi näha – ning suhtuvad tõrksalt uute seaduste ja normide loomisse. Selleks et näidata maailma avalikkusele, et Arktika rannikuriigid on võimelised koostööd tegema, ja et praegune rahvusvaheline raamistik on piisav piirkonna reguleerimiseks, koguneti 27. mail 2008. aastal Ilulissatis, Gröönimaal.

³¹ „European Parliament Resolution of 9th of October 2008 on Arctic Governance”, *Euroopa Parlamendi veebileht*, 2008, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&language=EN&reference=P6-TA-2008-0474>

³² „The Antarctic Treaty (1959)”, *British Antarctic Survey' veebileht*, http://www.antarctica.ac.uk/about_antarctica/geopolitical/treaty/update_1959.php

³³ *Vt lisaks* „United Nations Convention on the Law of the Sea”, *ÜRO veebileht*, http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf

³⁴ Wilder, Meagan P. „Who Gets the Oil?: Arctic Energy Exploration In Uncertain Waters And the Need for Universal Ratification of the United Nations Convention on the Law of the Sea”, *Houston Journal of International Law*, 2010

Kokkusaamisel osutasid riigid veelkord UNCLOSile kui „laiaulatuslikule rahvusvahelisele õigusraamistikule”,³⁵ deklareerides, et liikmed „ei näe vajadust uue, Arktika ookeanil kehtestatava laiaulatusliku rahvusvahelise õigusrežiimi arendamiseks”.³⁶ Samal ajal teatas Vene Föderatsioon soovist hoida Arktika diskussioon ja valitsemine vaid rannikuriikide käes, hoiatades juhtohjade üleandmise eest mõnele rahvusvahelisele organisatsioonile.³⁷ Lihtsamalt öeldes deklareerisid rannikuriigid, et Arktikas ei ole juhtimisprobleeme, mis vajaksid lahendamist. Tegelik pilt tundub aga sootuks vastupidine, kui vaadata lahendamata piiritülisid ja vaidlusi mereteede üle.

Lisaks rahvusvahelisele mereõigusele reguleerivad piirkonnas tegutsemist ka erinevad organisatsioonid. Väikeste erinevustega tegelevad need võrdlemisi sarnaste probleemide lahendamisega, kusjuures ka nende organisatoorsed puudused on sarnased. Arktikat reguleerivatest organisatsioonidest käsitletakse allpool Arktika Nõukogu ja Rahvusvahelist Merendusorganisatsiooni.

Arktika Nõukogu on peamine institutsioon, mis reguleerib tegevust Arktikas. Tegu ei ole rahvusvahelise organisatsiooniga, millel oleks kindel põhikiri; nõukogu on vabam ja mõeldud pigem foorumina, mis soodustaks koostööd.³⁸ Arktika Nõukogu koosneb Kanadast, Taanist, Soomest, Islandist, Norrast, Venemaast, Rootsist, Ameerika Ühendriikidest ja kohalike hõimurahvaste esindajatest. Arktika Nõukogu tegeleb peamiselt keskkonna- ja kliimaküsimustega, mida näitavad ka organisatsiooni programmid ja töörühmad: Arktika saastevastane programm, Arktika järelevalve- ja hindamisprogramm, Arktika loomastiku ja taimestiku kaitse töörühm, Arktika hädaolukordade ennetamise töörühm, valmisoleku- ja reageerimistöörühm, Arktika merekeskkonna kaitse töörühm, Arktika säästva arengu töörühm.³⁹ Arktika Nõukogul oleks suurim potentsiaal lahendada regiooni probleeme, kuna ta hõlmab kõiki asjassepuutuvaid osapooli. Sellegipoolest suudetakse koostööd teha vaid keskkonnaalasel, kuid praeguse aja kõige suuremate väljakutsete, bilateraalsete tülide lahendamiseks ei ole organisatsioonil juriidilist pädevust.

Rahvusvahelise Merendusorganisatsiooni (IMO) ülesanne on laevanduse turvalisuse tagamine ja merereostuse ennetamine. IMO-l on 170 liikmesriiki, k.a kõik Arktika riigid.⁴⁰ Organisatsioon on olnud aktiivne mitmes valdkonnas: mereohutuse tagamine, süsihappegaasi heitkoguste reguleerimine, rahvusvaheliste laevade ja sadamarajatiste turvaeeskirjade koostamine ja rahvusvaheliste konventsioonide vastuvõtmine, et tagada valmisolek, koostöö ja reageerimisvõime naftareostuse korral.⁴¹ Pärast Exxon Valdezi õlireostust 1989. aastal, alustas

³⁵ „The Ilulissat Declaration”, *Arctic Ocean Conference*, 2008, lk 1

³⁶ *Ibid.*, lk 2

³⁷ „EU-Russia Summit to Focus on ‘Hard Security’”, *EurActive.com*, 2009, <http://www.euractiv.com/priorities/eu-russia-summit-focus-hard-secu-news-221812>

³⁸ „About the Arctic Council”, *Arktika Nõukogu veebileht*, <http://www.arctic-council.org/index.php/en/about-us>

³⁹ „Working Groups”, *Arktika Nõukogu veebileht*, <http://www.arctic-council.org/index.php/en/about-us/working-groups>

⁴⁰ „Introduction to IMO”, *Rahvusvahelise Merendusorganisatsiooni veebileht*, <http://www.imo.org/About/Pages/Default.aspx>

⁴¹ „Safe, Secure and Efficient Shipping on Clean Oceans”, *Rahvusvahelise Merendusorganisatsiooni veebileht*, <http://www.imo.org/About/Pages/Default.aspx>

IMO tööd eeskirjadega, mis reguleeriksid laevatamist polaarvetes, ja kehtestas laevadele suunised Arktika jääga kaetud meres liiklemiseks. Kuigi nende suuniste loomine on samm edasi, on nad mittesiduvad ja sageli ebamäärased. Pingutused uute suuniste täiendamiseks juba käivad ning eesmärk on muuta need eeskirjad 2013. aastaks polaaraladel kohustuslikeks.⁴² Aeg näitab, kas Arktika riigid jõuavad siduvate kokkulepeteni, mis tugevdaksid IMO rolli. Seni aga kannatab institutsioon sama nõrkuse käes nagu Arktika Nõukogu – ta jagab soovitusi, kuid ei kohusta millekski.

Eelnev institutsioonide ja rahvusvahelise raamistiku ülevaade näitab, et neil institutsioonidel on üks ühine joon: nad pole täiuslikult kavandatud Arktikas tekkivate probleemide lahendamiseks. UNCLOSis sätestatud reeglitega ei saa kedagi kokkulepeteks kohustada ning ilma raamistikuta, mis hõlmab kõiki asjakohaseid osalejaid ja on tunnustatud kõikide osapoolte poolt (USA pole UNCLOSi ratifitseerinud), on Arktika väljakutsetele tõhusalt vastu astuda võimatu. Teisalt on organisatsioonidel liiga kitsas fookus. Nad tegelevad küll oluliste keskkonnaprobleemidega, kuid ei paku merepiiride ja -teedega seotud pikalevenivate tülide lahendamiseks omapoolset tuge (*vt järgmist peatükki*). Selle tulemusena on rahvusvaheline üldsus saanud mitu signaali, et piirkonnas valitsevad tõsised probleemid, mille kõige selgemaks näiteks on Arktika militariseerumine. Sõjalisest aktiivsusest annavad märku asjaolud, et Ameerika Ühendriikide uusimad allveelaevad tegutsesid hiljuti Arktika piirkonnas, et Venemaa ehitab uusi tuumarelvadega varustatud allveelaevu, et Norra kavatseb osta 48 F-35 Joint Strike Fighterit ning et nii Norra kui ka Taani laevastik muudetakse Arktikas võitlusvõimekaks.⁴³ Seega kui peaks juhtuma, et poliitiline koostöö piirkonnas hääbub, siis on riigid valmistanud ka vaenulikuks arveteõiendamiseks. Pingete maandamine saab toimuda vaid ühiste seisukohtade kujundamise ja koostöö abil, milleks on vaja tugevdada rahvusvahelist institutsionaalset raamistikku.

⁴² „Developing a Mandatory Polar Code – Progress and Gaps”, *Antarctic and Southern Ocean Coalition*, 2011, lk 6

⁴³ „Arctic Military Buildup Linked to Climate Change by New Report”, *Alaska Dispatch'i veebileht*, 2012, <http://www.alaskadispatch.com/article/arctic-military-buildup-linked-climate-change-new-report>

5. PIIRITÜLID JA TERRITORIAALSED NÕUDMISED

Arktikaga piirnevad riigid teevad UNCLOSist tuleneva õigusega uuringuid, et tõestada nende territooriumi jätkumist mandrilaval, välja arvatud Ameerika Ühendriigid, kes ei ole UNCLOSi ratifitseerinud ning seega ei oma õigusi edasiseks territoriaalseteks nõudmisteks.

Venemaa esitas esimesena – 2001. aastal – taotluse mandrilava laienduseks, mis hõlmas 1,2 miljoni ruutkilomeetri suurust ala. Sellega püüdis Venemaa haarata enda valdusesse ligikaudu poolt kogu Arktikast, kuid taotlus lükati tagasi ebapiisavate andmete tõttu.⁴⁴ Lisaks Venemaale on ka Kanada esitanud nõudmise Lomonossovi mäestiku suhtes,⁴⁵ kuid esimene on tegutsenud seni agressiivsemalt. Venemaa uurijad paigutasid 2007. aastal Lomonossovi mäestiku juurde merepõhja titaanist raudsulfaati, saates teistele riikidele sõnumi oma arusaamadest suveräänsuse osas Arktikas.⁴⁶ Toonane Venemaa president Dmitri Medvedev deklareeris 2008. aastal avalikult, et „Venemaa esmane ja peamine prioriteet on muuta Arktika Venemaa 21. sajandi ressurside baasiks“.⁴⁷ Juba järgmise aasta märtsis kuulutas Venemaa, et loob sõjalised üksused, et kaitsta Arktika huve.⁴⁸ Ka teised Arktikaga piirnevad riigid on sellele reageerinud ning valmistuvad võimalikuks sõjaks piirkonnas. Ameerika mittetulundusühing Center for Climate and Energy Solutions (C2ES) hoiatas, et „kuigi on deklareeritud, et koostöö on keskne prioriteet, on enamik Arktika riike hakanud sõjalisi jõude uuesti koondama ja moderniseerima“.⁴⁹ Uued sõjalised programmid on raporti kohaselt suunatud rohkemaks kui lihtsalt politseiõu võimekuse tagamiseks.⁵⁰

Kuigi 2010. aastal lõppes üks väga pingelistest piirivaidlustest Venemaa ja Norra vahel, mis oli kestnud ligikaudu 40 aastat Barentsi mere pärast, on veel lahendamata hulganisti tüliküsimusi, millest viis olulisemat on järgmised:

Kanada ja Taani on peaaegu 40 aastat vaieldud väikese, viljatu ja mitte asustatud Hansi saare pärast (*vt lisa 4*). Vaidlus muutus eriti tuliseks 2005. aastal, mil Kanada välisminister külastas saart ja paigutas sinna Kanada rahvuslipu. Sellest olenemata paistab, et nüüdseks on jõutud väga lähedale lahendusele, sest 2012. aastal tuli ettepanek jagada saar mõlema riigi vahel. Lõpliku järeldusi on siiski veel vara teha, sest kummagi riigi valitsus ei ole veel otsust heaks kiitnud. Olenemata Hansi saare väiksusest, omab see strateegilist tähtsust, sest asub Kennedy

⁴⁴ Gramling, Carolyn. „Cold wars: Russia claims Arctic land“, *Geotimes*, 2007, <http://www.agiweb.org/geotimes/aug07/article.html?id=WebExtra080107.html>

⁴⁵ Isachenkov, Vladimir. „Russia, Canada Make Competing Claims to Arctic Resources“, *Fox News*, 2010, <http://www.foxnews.com/world/2010/09/16/russia-canada-make-competing-claims-arctic-resources/>

⁴⁶ „Russia Plants Flag Under N Pole“, *BBC News*, 2007, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6927395.stm>

⁴⁷ Macalister, Terry. „Arctic Military Rivalry Could Herald a 21st-century Cold War“, *The Guardian*, 2012, <http://www.guardian.co.uk/world/2012/jun/05/arctic-military-rivalry-cold-war>

⁴⁸ Parfitt, Tom. „Russia Plans Military Force to Patrol Arctic as ‘Cold Rush’ Intensifies“, *The Guardian*, 2009, <http://www.guardian.co.uk/world/2009/mar/28/russia-gas-oil-arctic-nato>

⁴⁹ Macalister, *op. cit.*

⁵⁰ *Ibid.*

kanali keskel, mis on väga tihe laevatamise koridor Kanada ja Gröönimaa vahel. Lisaks arvatakse, et selle läheduses võib olla nafta- ja gaasimaardlaid.⁵¹

Venemaa ja USA vaidlevad Beringi meres kulgeva piiri pärast (vt lisa 5). 1990. aastal kirjutasid NSVL ja USA alla merepiirilepingule, mis defineeris nende piirid Beringi Meres, Põhja-Jäämeres ja Vaikse Ookeani põhjapoolsemas osas. Piirileping hõlmas kokkulepet vaidlusaluse ala üle, mis oli umbes 50 000 km² ja kuulus USA-le. Venemaa parlament ei poolda selle lepingu rakendamist Venemaa territooriumil, viidates selle piiriga põhjustatavale ebaõiglaselt suurele tulude vähenemisele kalanduses. Venemaa ei ole veel kokkulepet ratifitseerinud, kuid on nõustunud seda ajutiselt järgima. USA ratifitseeris kokkuleppe 1991. aastal, kuid ilma Venemaa parlamendi nõusolekuta ei ole seni lõplikku lahendust leitud.⁵²

USA ja Kanada ei ole üksmeelele jõudnud Arktika regioonis kahe teema suhtes: Beauforti meri (vt lisa 5) ja Loodeväil. Beauforti mere suhtes esitatud nõuded ulatuvad kaugele ajalukku, põhinedes 1825. aasta lepingul Venemaa ja Suurbritannia vahel, kellele 19. sajandil kuulus vastavalt Alaska ja Kanada. Venemaa müüs Alaska 1867. aastal Ameerika Ühendriikidele ja Kanada sai Suurbritannia omandid endale pärast viimasest iseseisvumist. Riikide arusaamad piirküsimustes on seniajani erinevad. Kui Kanada tõlgendab 1825. aastal sõlmitud lepingut nii, et merepiir kulgeb maismaapiiri järgi ehk merepiir on maismaapiiri laiendus meres, siis USA ei pea lepingut oluliseks ja soovib tõmmata veepiiri nii, et see jääks mõlemal riigil rannikust võrdsele kaugusele. Vaidluse all on 21 000 km² suurune ala ja olukorda komplitseerib asjaolu, et piirkond on maavarade poolest rikas. Kanada valitsuse hinnangul on vaidlusalusel maal potentsiaalselt 1,7 miljardit kuupmeetrit gaasi, millest saaks Kanada gaasivajadusi rahuldada 20 aastat, ja lisaks sellele veel 1 miljard kuupmeetrit naftat. Heaks eeskujuks teistele on siiski riikide omavaheline koostöö, mille tulemusena uuritakse Arktika piirkonnas, kui kaugelt mõlemas riigis mandrilava jätkub, et jõuda Beauforti mere piirküsimuses lõpuks lahendusele.⁵³

Loodeväila suhtes on naabrite seisukohad olnud märksa jäigemad. USA väidab, et kuigi Loodeväil kulgeb Kanada siseveest läbi, siis tegelikult peaks seda käsitlema rahvusvahelise väinana, mida tuleb vastavalt kontrollida ja juhtida. Seega pooldab USA antud piirkonnas kõigile vaba ja piiranguteta laevatamist.⁵⁴ Kanada piirab välismaiste laevade merereise põhjusel, et Loodeväil kulgeb mõõda Kanada merealal olevaid saarestikke, mis on ajalooliselt olnud Kanada siseveed ja kus on tuhandeid aastaid elanud inuitide hõimud. Vastavalt Kanada seadusele on välismaiste laevade merereisid seal piiratud, kuna rahvusvahelise õiguse järgi pole välismaistel laevadel õigust teiste riikide sisevetes navigeerida. Kanadal on ka teine alus välismaiste laevade merereiside piiramiseks – UNCLOSi artikkel 234, mille vastuvõtmisel mängis riik ise ka olulist osa. See sätestab rannikuriikide õiguse kohandada seadusi ja regulatsioone nii, et oleks võimalik ära hoida, vähendada ja kontrollida merereostuse taset jääga kaetud piirkondades. Alates 1986. aastast kehtestas Kanada Loodeväila sisevetes asuvatele väinadele süsteemi,

⁵¹ Wenande, Christian. „Denmark and Canada Set to Share Island”, *The Copenhagen Post*, 2012, <http://cphpost.dk/news/international/denmark-and-canada-set-share-island>

⁵² „The Arctic: Geopolitical Issues”, *Parliamentary Information and Research Service Publication PRB 08-06E*, 2008, lk 2

⁵³ Griffiths, Sian. „US-Canada Arctic Border Dispute Key to Maritime Riches”, *BBC News*, 2010, <http://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-10834006>

⁵⁴ Struck, Doug. „Dispute Over NW Passage Revived”, *The Washington Post*, 2006, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/11/05/AR2006110500286.html>

mille kohaselt on välismaa laevadel õigus liikuda läbi Kanada sisevete vaid juhul, kui nad järgivad selles piirkonnas Kanada seadusi. Riik ei ole senini oma nõudmistest taganenud.⁵⁵

Kirdeväila puhul põrkuvad samuti riikide huvid, kuid mitte nii silmapaistvalt nagu Loodeväila asjus. Venemaa suveräänsuse nõue Kirdeväila suhtes läheb vastuollu Ameerika Ühendriikide ja Euroopa Liidu positsioonidega, kes peavad mereteed rahvusvaheliseks nagu ka Loodeväila. Osapooled ei ole seni vaidlustanud Venemaa *de facto* kontrolli Kirdeväila üle, küll aga tema sõjalist üleolekut ja liigse reguleerimise õigust regioonis.⁵⁶ Praegusel kujul on kontroll Kirdeväila üle tugev – kõik laevad, kes sisenevad NSRi, peavad saama selleks Venemaa loa. Lisaks on Venemaal õigust peatada iga ettejuhtuv laev ja minna selle pardale, kui ta peab seda vajalikuks.⁵⁷

Arktika piirivaidlused muutuvad üha pingelisemaks, sest piirkonna peidetud rikkused on käega katsutavamad kui kunagi varem. Vaidlused ei näe lõppevat veel nii pea, sest nende lahendamiseks ei ole tugevat siduvat raamistikku. Tundub hoopis vastupidi, et olukord võib kiskuda külma sõja taoliseks, kus riigid üritavad oma positsiooni kaitsta või uusi positsioone võita, demonstreerides vastasele oma üleolekut või teda poliitiliselt provotseerides, mida ilmestab piirkonna militariseerumine ja lippude panemine ookeani põhja ning vaidlusalusele saarele. Samuti pingestab olukorda Ameerika Ühendriikide Arktika regionaalne direktiiv, milles rõhutatakse, et USA jaoks on vaba meri esimene riiklik julgeoleku prioriteet ning et Loode- ja Kirdeväil peavad olema vabad rahvusvaheliseks laevatamiseks.⁵⁸ Sellega esitatakse otsene väljakutse eelkõige Kanadale, kuid ka Venemaale, kes antud küsimuses on vastupidisel arvamusel. USA selline käitumine raskendab koostööd ega aita kuidagi jõuda rahumeelsetele kokkulepetele.

⁵⁵ Kim, Ki-Sun. *op. cit.*, lk 85–86

⁵⁶ Blunden, *op. cit.*, lk 116

⁵⁷ Ragner, Claes Lykke. „Northern Sea Route Cargo Flows and Infrastructure – Present State and Future Potential”, *The Fridtjof Nansen Institute Report*, 2000, lk 6

⁵⁸ Kim, *op. cit.*, lk 86

6. ARKTIKA STRATEEGIAD

Areng Kaug-Põhjas, kaasa arvatud Arktikas, on olnud Norra valitsuse suurim välispoliitiline prioriteet aastast 2005. Üldeesmärk on saada rohkem teadmisi, rohkem tegutseda, omada suurendatud kohalolekut põhjas ning panna alus säästvale majanduslikule ja sotsiaalsele arengule tulevikus. Norra määratleb Arktika poliitikas 15 prioriteetset valdkonda, millest mõned olulisemad on järgmised: 1) kliima ja keskkond; 2) järelevalve/hädaolukorrad/meresõiduohutus Arktika ookeanis, mille tõestuseks on Norra ka üks suuremaid Rahvusvahelise Merendusorganisatsiooni polaareeskirjade toetajaid; 3) avamere naftamaardlate säästev arendamine ja taastuvad mereressursid; 4) rannikulähedase ettevõtluse areng; 5) infrastruktuur; 6) suveräänsus ja piiriülene koostöö; 7) põlisrahvaste kultuur ja elatusvahendid. Norra peab kõikide eesmärkide täitmisel oluliseks riskide haldamist ja probleemide rahumeelset lahendamist, kuid ka jätkusuutlikku ja vastutustundlikku käitumist. Riik pooldab tülide lahendamist praegu kehtiva ÜRO mereõiguse konventsiooni (UNCLOS) raames ega näe vajadust uute regulatsioonide järele. Samas viitab Norra vajadusele suurema koostöö järele. Koostöö Venemaaga on erilisel kohal Norra Arktika poliitikas, kuid samuti soovib ta edendada suuremat sidusust NATO ja Põhjamaade Nõukoguga. Riigi eelarvest eraldati Arktikale 2011. aastal 1,2 miljardit norra krooni, et propageerida uusi algatusi. Suurem osa sellest summast suunati teadusvaldkonda.⁵⁹

Kuna Gröönimaa ja Fääri saared on Taani Kuningriigi koosseisu kuuluv omavalitsuslik ala, on riigil eriline positsioon ka Arktikas. Taani strateegia eesmärgid põhinevad Gröönimaa arengu toetamisel ja tugevdamisel ning Taani positsiooni säilitamisel Arktikas. Taani praegune Arktika strateegia valmis 2011. aastal. Selles on püstitatud neli peamist eesmärki. 1) „Rahulik, turvaline ja ohutu Arktika“ hõlmab kolme väiksemat eesmärki: lahendada piiritülid UNCLOSi raames; suurendada mereliikluse ohutust, milleks soovitakse parandada infrastruktuuri ja rakendada ennetavaid turvameetmeid (s.t võtta vastu globaalsed reeglid ja standardid laevatamiseks Arktikas); panna maksma suveräänsus ja teostada järelevalvet, milleks peetakse oluliseks sõjaväe olemasolu piirkonnas. Taani on „Arktika viisiku“ seas kõige tülitingelisem NATO kohaloleku pooldaja regioonis. 2) „Isemajandav kasv ja areng“ sisaldab eesmärki kaevata mineraale kõrgeimate rahvusvaheliste standardite järgi; suurendada taastuenergia kasutamist piirkonnas; kasutada elusressursse jätkusuutlikul moel ning säilitada juhtiv roll rahvusvahelises teadustöös. Majanduslike huvide poole pealt märgiti vajadust meelitada tööstused ja nendega kaasnevad investeeringud Gröönimaale, et riigi ja tööstusharude tihedas koostöös saaks ära kasutada Arktika uusi majanduslikke võimalusi. 3) „Areng austades Arktika haavatavat kliimat, keskkonda ja loodust“ kinnitab veelkord, et teadusalast tööd tuleks piirkonnas tugevdada, et paremini mõista kliimamuutusi ja nende mõju globaalsel, regionaalsel ja kohalikul tasandil. Mainimata ei jäeta ka majanduslikke huvisid, kuid selle tingimusel, et nende arendamine peab käima habrast keskkonda silmas pidades ja parimate võimalike tehnoloogiate abil. 4) „Tihe koostöö rahvusvaheliste partneritega“ on peamiselt suunatud globaalse koostöö arendamisele piirkonna jaoks relevantsetel teemadel, eriti kliimamuutuste, keskkonnakaitse, meresõiduohutuse ja põlisrahvaste õiguste osas. Kõigil

⁵⁹ *Vt lisaks „The High North Visions and Strategies“, Norwegian Ministry of Foreign Affairs, 2011*

neljal eesmärgil soovitakse saavutada edu, tugevdades koostööd Arktika Nõukogu, „Arktika viisiku“, kohalike nõukogude ja Euroopa Liiduga.⁶⁰

Islandi Arktika poliitika eesmärk on kindlustada riigi staatus Arktika piirkonna rannikuriigina ja kaitsta oma huve edasist arengut silmas pidades ning rahvusvaheliste otsuste tegemisel, mis põhinevad õiguslikel, majanduslikel, ökoloogilistel ja geograafilistel argumentidel. Island soovib muuta Arktika Nõukogu peamiseks koostöö organisatsiooniks Arktika probleemide lahendamisel ja jõuda üksmeelele vaidluste suhtes, mis puudutavad UNCLOSi. Samuti peab Island oma eesmärgiks kohalike hõimurahvaste eluviisi kaitsmist ja nende suurt osalust regioonis; võitlust inimese tekitatud kliimamuutuste vastu kõikvõimalike vahenditega; majanduslike huvide kasvades regioonis endiselt jätkusuutliku keskkonna tagamist; võitlust Arktika militariseerumise vastu; riikidevahelise koostöö edendamist.⁶¹ Island ei ole ELi liige, kuid liikmelisus tagaks Islandile suuremad võimalused oma huvide esindamisel Arktikas ning samal ajal suurendaks veelgi liidu kohalolekut regioonis.

Soome positsioon Arktika riigina Põhjamaades on väga sarnane Rootsiaga. Mitte kumbki ei piirne Põhja-Jäämerega, mõlemad on ELi liikmesriigid ja mõlema elanikkonna hulgas on saamlasi. Soome Arktika strateegia, mis loodi aastal 2010, määrab kindlaks riigi Arktika poliitika eesmärgid ning kirjeldab, kuidas neid edendada. Soome poliitika neli põhisammast on järgmised: 1) keskkond; 2) majandus; 3) transport ja infrastruktuur; 4) kohalikud inimesed. Soome püüab keskkonna säästvat arengut toetada läbi kolme tegevuse: juhtida tähelepanu keskkonnaprobleemidele rahvusvahelistes organisatsioonides, toetada teadustööd ja suurendada tuumaohustust (eriti Koola poolsaarel). Teine eesmärgilise tähtsusega tugisamm on majandus, mille valdkondlik prioriteet on muuta Soome Arktika piirkonna ekspordiks, s.t parandada Soome tehnoloogilist oskusteavet talvise laevatamise, transpordi ja laevaehituse alal ning tagada seeläbi Soome äriettevõtetele võimalikult suur osalus hiiglaslikes Barentsi mere regiooni projektides. Kolmas samm hõlmab transporti ja infrastruktuuri ning selle eesmärk on edendada ärihuvisid regioonis, edendada transporditeid Barentsi meres ja ühtlustada laevatamise ohutusega ja keskkonnaga seotud rahvusvahelised regulatsioonid. Neljas huvide sektor on seotud kohalike inimestega. Soome püüab teha omalt poolt kõik, et põlisrahvaste mure oleks kõigi soomlaste mure, ja peab oluliseks tugevdada põlisrahvaste staatust Arktika Nõukogus ja Barentsi mere Euro-Arktika Nõukogus. Parima võimaliku tulemuse ja eesmärkide saavutamiseks peab Soome oluliseks rahvusvahelist koostööd. Soome toetab ka Euroopa Liidu rolli suurenemist piirkondlike probleemide lahendamisel, mistõttu ta taotles Euroopa Komisjonile vaatleja staatust Arktika Nõukogus. Soome valitsusel on Arktika küsimustega tegelemiseks oma delegatsioon, millel on keskne roll tulevaste strateegiade kujundamisel.⁶²

Rootsi töötas välja oma Arktika poliitika 2011. aastal. Riik on seadnud piirkonnas kolm prioriteeti, mis näitab, et tema strateegia on keskendunud väga kindlate huvide arendamisele. Need eesmärgid on: 1) kliima ja keskkond; 2) majanduslik areng; 3) inimõõde – inimesed ja

⁶⁰ Vt lisaks „Kingdom of Denmark Strategy for the Arctic 2011–2020“, *Ministry of Foreign Affairs*, 2011

⁶¹ Vt lisaks „A Parliamentary Resolution on Iceland’s Arctic Policy“, *Icelandic Parliament*, 2011

⁶² Vt lisaks „Finland’s Strategy for the Arctic Region“, *Prime Minister’s Office Publications*, 2010

nende elamistingimused. Kliima ja keskkonna eesmärgi alla mõeldakse eelkõige keskkonnakaitset, loodusliku mitmekesisuse säilitamist ja kliima- ning keskkonnavalaste uurimistööde teostamist. Eesmärgi saavutamiseks püütakse vähendada kasvuhoonegaaside teket, suurendada kliimadialoogi rahvusvahelises kogukonnas, edendada alalhoidlikke ja säästvaid kasutusviise bioloogilise mitmekesisuse säilitamiseks ning investeerida teadustöösse, et kasvatada teadmisi kliimast, keskkonnast ja kliimamõtjudest inimestele Arktikas ning saada seeläbi juhtivaks riigiks teadustöö alal. Teine eesmärk on äri- ja majandushuvide arendamine mitmes valdkonnas, mis peaks toimuma Arktika mitte-kellegi-maal ehk siis vabas ookeanis ja Barentsi mere lähedal. Rootsi püüab oma teadmisi pakkuda kõikidele riikidele ning saada seeläbi kõikvõimalike tellimustööde pealt majanduslikku kasu. Peamised majandusvaldkonnad on kaevandamine; nafta ja metsandus; maismaatransport ja infrastruktuur; meresõiduohutus ja laevanduse mõju keskkonnale; mere- ja õhupääste; jäälõhkumine; energia; turism. Kolmas prioriteet on inimesed; eesmärk on hoolitseda kohalike inimeste elamistingimuste eest. Tähelepanu all on geograafilised tingimused, mis mõjutavad inimese tervist Arktikas; kliimamuutuste mõju ohustatud liikidele ja selle mõju kohalikele populatsioonile; majandustegevuse mõju kohalikele kultuuridele ja tööstustele; saami keele jätkusuutlikkus; saami kultuuri käsitlev teadusprogramm. Kõikide eesmärkide saavutamiseks peab Rootsi oluliseks koostöö tegemist kõigis olemasolevates organisatsioonides ning rahvusvahelise õiguse raames.⁶³

Venemaa peab Arktika arengut väga tähtsaks eelkõige just julgeolekulistel ja majanduslikel kaalutlustel. Venemaa Arktika 2008. aasta strateegia määratleb põhilised rahvuslikud huvid Arktikas ja annab suuniseid selle kohta, kuidas neid edendada 2020. aastani. Venemaa huvid Arktikas saab jagada viieks: 1) sotsiaalmajanduslikud huvid (nende arendamisel peab Venemaa oluliseks muuta Arktika piirkond riigi ressurside baasiks, mis rahuldaks Venemaa kasvavat vajadust selliste toormaterjalide nagu nafta ja gaasi järele. Seepärast seab Venemaa keskele kohale ka edasised mandrilavauuringud, et tõestada UNCLOSi komisjonile, kui kaugemale mandrilava ulatub, ja saada seeläbi juurde alasid Arktikas); 2) rahvusvaheliste huvide kaitsmine (hõlmab riigipiiri kaitsmist Arktika aladel, milleks peetakse oluliseks vastava sõjalise võime tagamist ning vägede aktiivset kohalolekut piirkonnas); 3) keskkonnakaitse (pingutatakse selleks, et kasvav majandustegevus piirkonnas ei mõjutaks Arktika loodust); 4) infotehnoloogia ja telekommunikatsioon (arendatakse välja ühtne inforuum kõigi Venemaa Arktika alade vahel); 5) rahvusvaheline koostöö (soovitakse luua ühiselt kasulik kahe- ja mitmepoolne koostöö võrgustik Venemaa ja teiste Arktika riikide vahel, mis põhineks Venemaa poolt heaks kiidetud rahvusvahelistel kokkulepetel ja normidel). Lisaks neile viiele põhihuvile peab riik oluliseks piiritülide lahendamist, ühise otsingu- ja päästetööde võimekuse loomist, Kirdeväila kasutamist Venemaa seadustest lähtuvalt, kohalike elanike elukvaliteedi parandamist ning piirkonna majandustingimuste ja infrastruktuuri edendamist maavarade kaevandamiseks ja transpordiks.⁶⁴

Ameerika Ühendriikide Arktika poliitika edeneb, ehkki selle lähtepunktid on siiani olnud pigem tagasihoidlikud. Seni on keskendunud uuringutele ja

⁶³ Vt lisaks „Sweden’s strategy for the Arctic region“, *Government Offices of Sweden*, 2011

⁶⁴ Vt lisaks „Russia’s New Arctic Strategy“, *The Journal of International Security Affairs*, 2008

keskkonnaküsimustele, kuid nüüd on hakatud pöörama rohkem tähelepanu, kuidas olla piirkonnas esindatud ja säilitada seal merejõud. Sellega seoses on osutatud infrastruktuuri vigadele, nagu näiteks jäälohkujate ja muude rajatiste puudumisele Alaska piirkonnas. Ameerika on deklareerinud, et merevabadus on põhiline rahvuslik vabadus, viidates piiranguteta laevatamise õigusele Kirde- ja Loodevähilas. USA jaoks on oluline muutus, et suurenenud huvid Arktikas on tõstatanud vajaduse ratifitseerida UNCLOS, millele on oldud varasemalt aastakümneid vastu. Veelgi enam, UNCLOSi on nimetatud laiaulatuslikuks seadusraamistikuks, mis reguleerib piirkonda piisavalt. Seega ei peeta oluliseks sarnase lepingu rakendamist, nagu on kehtestatud Antarktika suhtes. USA peamised strateegilised eesmärgid Arktikas on järgmised: 1) tagada Arktika piirkonna poliitika asjakohasus, garanteerimaks riiklikku julgeolekut ja sisejulgeolekut, pidades silmas mitte-Arktika riikide (nt Hiina, kes on esile toonud suverääniteedi vaidlused Arktikas) kasvavat huvi piirkonnas; 2) kaitsta keskkonda ja säilitada bioloogilisi ressursse; 3) hallata looduslikke ressursse ja arendada majandust keskkonnasäästlikult; 4) tugevdada institutsioonide ja riikide vahelist koostööd kõigis Arktikaga seotud organisatsioonides (samal rõhutatakse eraldi, et Arktika Nõukogu peaks jääma kõrgetasemeliseks foorumiks vaid nendes valdkondades, milles talle on antud praegune mandaat, ning et tema tegevusvaldkondi ei tohiks laiendada ega muuta teda ametlikuks rahvusvaheliseks organisatsiooniks (viide sellele, et organisatsioon ei tohiks saada õigust piiritülide lahendamiseks)); 5) kaasata põliselanikud neid puudutavate otsuste tegemisse; 6) tugevdada teaduslikku vaatlustegevust ja uuringuid kohalikes, regionaalsetes ja globaalsetes keskkonnaküsimustes (selle eesmärgi saavutamiseks peab USA vajalikuks Arktika Nõukogu tegevuse laiendamist keskkonnaküsimuste valdkonda).⁶⁵

Venemaa järel kuulub suurim maa- ja merepiirkond Arktikas Kanadale, kes peab seepärast oluliseks aspektiks suveräänsust. Riigi strateegia rõhutab, et Arktika on Kanada identiteedi oluline osa. Kanada Arktika põlisrahvastel on märkimisväärne mõju valitsuse seisukohtadele seoses erinevate Arktika küsimustega. Riigi Arktika strateegia põhineb neljal sambal: 1) Kanada suveräänsuse teostamine, kusjuures Kanada eesmärk on edendada seadustele põhinevat Arktika regioonit, kus peetakse lugu suveräänsuse õigusest kooskõlas rahvusvahelise õiguse ja diplomaatiaga; 2) majandusliku ja sotsiaalse arengu edendamine, millise eesmärgi saavutamiseks valitsus kavatseb julgustada uute uuringute ja ettevõtmiste läbiviimist (selle teostamiseks parandab Kanada piirkonna regulatsiooni, investeerib infrastruktuuri ning meelitab investoreid ja ettevõtjaid piirkonda. Samal ajal kui piirkonna aktiivsus kasvab, peab Kanada oluliseks rõhutada jätkusuutlikku arengut ning seda, et põhjapiirkonna elanikkond sellest võidaks läbi majandusliku kasu); 3) Arktika keskkonna kaitsmine, mis toimub ökosüsteemil põhineva juhtimise edendamise, kliimamuutuste vastu võitlemise toetamise, teadustöö tugevdamise ja keskkonnaküsimuste karmima lähenemise abil; 4) põhjapoolsete alade valitsemise paremaks muutmise. Valitsus jagab põhjapoolsete alade elanike seisukohta, et neil peaks olema suurem kontroll oma majanduse ja poliitilise saatuse üle. Selleks on Kanada valmis pakkuma sealsetele inimestele võimalust aktiivsemalt kaasa rääkida Kanada välispoliitika valdkondades, mis puudutavad Arktika regioonit, toetades jätkuvalt põliselanike osalust Arktika Nõukogus.⁶⁶

⁶⁵ Vt lisaks Conley, A. Heather; Kraut, Jamie. „US Strategic Interests in the Arctic: An Assessment of Current Challenges and New Opportunities for Cooperation“, *Center for Strategic & International Studies*, 2012

⁶⁶ Vt lisaks „Statement of Canada’s Arctic Foreign Policy“, *Government of Canada*, 2010

Euroopa Liit on samuti välja töötanud oma Arktika poliitika. Arktika ja EL ei ole omavahel tihedalt seotud ainult seepärast, et ELi liikmesriigid asuvad geograafiliselt Arktika piirkonna lähedal, vaid osaliselt ka seetõttu, et EL on Arktika kaupade ja ressursside peamine sihtkoht. Euroopa Liidul on oluline roll eduka koostöö suurendamisel Arktikas ja uutele kujunevatele väljakutsetele vastu astumisel. Samuti on ta olnud aktiivseim kliimamuutuste eestkõneleja. Liitu kuulub kolm Arktika Nõukogu riiki. Liit tahab siduda rohkem Arktika partnereid, et suurendada teadlikkust ning ühiselt tegeleda ühiste probleemide lahendamisega.

ELi Arktika strateegiat võib lühidalt iseloomustada sõnadega „teadmine“, „vastutus“ ja „osalemine“. 1) „Teadmise“ komponent tähendab eelkõige teadmiste suurendamist Arktika kliimamuutuste ulatusest ja kiirusest ning nende mõjust ülejäänud maailmale. Arktika säästev areng tugineb suuresti selle pidevale mõõtmisele, kuidas laienev inimtegevus mõjutab tundlikku keskkonda. EL suunab oma meetmed teadmistele, et parandada arusaamist Arktikast, investeerides selle uurimisse, arendades piirkonna kosmoseseiret, toetades teabe- ja seirevõrgustikke, kogudes oskusteavet ja arendades tehnilisi oskusi. Teadmiste kogumisele ja analüüsimisele lisaks on oluline ka nende levitamine. EL püüab kogemuste jagamiseks arendada dialoogi teiste Arktikast huvitatud riikidega. 2) „Vastutuse“ komponent hõlmab piirkonna probleemidega tegelemist. Arktika pakub võimalusi ja sisaldab probleeme, mis märkimisväärselt mõjutavad Euroopa tulevaste põlvkondade elu. Sellest tulenevalt kannab ka EL vastutust piirkonna arengu eest. Võimaluste edendamiseks ja probleemide vähendamiseks peab EL tarvilikuks kasutada oma rahastamisprogramme ja edendada piirkonna loodusvarade ohutut ja säästvat majandamist ja kasutamist. Selle saavutamiseks soovib EL koostöös teiste riikidega arendada välja keskkonnasõbralik ja madala riskitasemega tehnoloogia kaevandussektoris kasutamiseks ning suurendada meretranspordi ohutust, milleks toetatakse Rahvusvahelise Merendusorganisatsiooni algatust koostada kohustuslik polaarkodeks. Mereohutust aitab kasvatada ka otsingu- ja päästevõime parandamine, milleks kavandatakse satelliitsüsteemi Galileo loomist. 3) „Osalemise“ komponent tähendab ELi jätkuvat soovi panustada piirkonna arengusse. Eriti rõhutatakse siinkohal soovi saada Arktika Nõukogus vaatlejastaatus, mis võimaldaks ELil intensiivistada koostööd ja anda oma positiivne panus nõukogu töösse, kuid ka paremini mõista Arktika partnerite muresid ning neile vastavalt kujundada oma sisepoliitikat. Seni, kuni ELil Arktika Nõukogu vaatlejastaatus ei ole, jätkab ta pingutusi, et intensiivistada kõigi „Arktika viisku“ riikidega kahepoolset dialoogi, et tagada põliselanikega arvestamine piirkondlike otsuste langetamisel ja et suurendada enda osalust asjaomastes rahvusvahelistes võrgustikes, mis tegelevad selliste küsimuste lahendamisega nagu elurikkus, ökosüsteemipõhine majandamine, püsivad orgaanilised saasteained, merekaitsealad, rahvusvaheline meretransport, keskkonna- ja mereohutusnõuded. Nende huvide edendamisel ja probleemide lahendamisel rõhutab EL, et ta tugineb rangelt rahvusvahelisele õigusele, rahvusvahelistele konventsioonidele ja lepingutele.⁶⁷

⁶⁷ Vt lisaks „Developing a European Union Policy towards the Arctic Region: progress since 2008 and next steps“, *European Commission*, 2012

7. EESTI JA ARKTIKA

Väiksuse ja piiratud ressursside tõttu peab Eesti väga kindlalt otsustama, millised on tema huvid ja kuidas ta neid esindab mis tahes valdkonnas, ajas ja kohas. Eesti ei kuulu „Arktika viisiku“ sekka, sest tal pole merepiiri Arktikaga. Samuti ei ole Eesti otseselt ühegi Arktikaga seonduva organisatsiooni liikmesriik. Ometigi on piirkond Eestile geograafiliselt võrdlemisi lähedal ja puudutab tihedalt neid riike, kellega Eesti igapäevaselt koostööd teeb. Kui lisada siia juurde veel polaaruurimiskogemused ja asjaolu, et Arktika Nõukogusse kuulub kolm Euroopa Liidu liikmesriiki, siis ei paistagi Arktika Eestile nii kauge ja seosetu piirkond olevat.

Antud töös käsitletakse Eesti võimalikke huve Arktikas Euroopa Liidu Arktika poliitika raames. Selleks püütakse kaardistada ELi ja Eesti ühised huvid, millesse Eesti oleks võimeline panustama. Vaatluse all on nii teaduslikud kui ka majanduslikud huvid. Viimaste edendamiseks nähakse kõrgtehnoloogilisse tootmisesse, täpsemalt kosmosetööstusesse, panustamist.

7.1 Teaduslikud huvid

Eesti seotus polaaruuringutega ulatub kaugemasse minevikku. Tänapäevased teaduslikud huvid on kasvanud välja varasemast ekspertiisist ja kogemustest, kuid neid on kohandatud rahvusvahelisel areenil esile kerkinud probleemide lahendamiseks ja võimaliku koostöö rakendamiseks. Polaaralade uurimine hõlmab viite prioriteetset suunda, mis on teadlaste poolt välja toodud dokumendis „Eesti polaaruuringute programm 2012–2014“⁶⁸ (*Estonian polar research programme for 2012–2014*).

Antud viis valdkonda on: 1) *Paleoenvironment of glaciers, polar icecaps, terrestrial and limnic sediments*;⁶⁹ 2) *Sea ice physics*;⁷⁰ 3) *Studies of atmosphere physics in Polar Regions*;⁷¹ 4) *Biological diversity and resilience of marine, terrestrial and limnic biological systems in the context of global warming*;⁷² 5) *Historical and educational aspects of polar region research and social research of polar communities*.⁷³ Kõik valdkonnad on võrdlemisi laiad ja hõlmavad mitmeid projekte, mis ühtivad ka Euroopa Arktika poliitika laiemate eesmärkidega. Järgnevalt tutvustatakse valikuliselt kahte projekti, nende potentsiaali ja puudusi.

1. Eestis üks enim tuntud polaaruuringute suundi on jääpuursüdamike uuringud, mille käigus on võimalik koguda miljoneid aastaid vanu andmeid, mistõttu on tegu ühe parima meetodikaga info kogumiseks kunagistest kliimamuutustest ja nende mõistmiseks tänapäevases kontekstis. Eestil on selles valdkonnas rahvusvahelisel tasemel teaduslik võimekus ja tihedad sidemed teiste riikidega, eriti märkimisväärne on

⁶⁸ Tallinna Tehnikaülikooli Geoloogia Instituut, „Proposal for Estonian polar research programme for 2014–2020“, *Eesti Teadusagentuur*, 2012

⁶⁹ Paleokeskkond – liustikud, polaarjää, maised ja mageveesetted (autori tõlge)

⁷⁰ Merejää füüsika (autori tõlge)

⁷¹ Atmosfäärifüüsika uuringud polaaraladel (autori tõlge)

⁷² Bioloogiline mitmekesisus ning mere, maa ja magevee bioloogiliste süsteemide vastupidamine kliimamuutuste tingimustes (autori tõlge)

⁷³ Ajaloolised ja hariduslikud aspektid polaaralade uurimises ja sotsiaalsed uuringud polaarkogukondadest (autori tõlge)

viisteist aastat kestnud koostöö Norra Polaaruuringute Instituudiga Svalbardis. Sellegipoolest ollakse täielikult sõltuvuses koostööpartnerite tehnikast (nt puurimistehnikast) ja varustusest. Arvestades valdkonna potentsiaali ja olulisust kliimamuutuste hindamisel, võiks Eesti kaaluda iseseisva uurimisvõimekuse loomist.

2. Arktika kliima muutlikkus toob kaasa ettenägematuid jäätriive, mis muudavad laevatamise Arktikas äärmiselt ohtlikuks ja raskesti ettearvatavaks ettevõtmiseks. Riskide maandamiseks on oluline õppida, millist mõju avaldavad kliimamuutused jää struktuurile, omadustele ja termodünaamikale. Selle uurimisele on pühendatud Eesti teadlaste projektid „*Impact of changing ice conditions on winter navigation in Polar Regions*”⁷⁴ ja „*Sea ice dynamics in conditions of rising air temperature*”.⁷⁵

Jää omaduste tundmaõppimine aitab kaasa Arktika ohutumaks muutmisele, võimaldades teha spetsiaalseid ettevalmistusi uute olustikega kohanemiseks. Ohutu laevatamine on nii Euroopa Liidu kui ka „Arktika viisiku“ üks olulisemaid prioriteete. Eestil tasuks valdkonnale tähelepanu pöörata vähemalt kahel põhjusel. Esiteks ei vajaks selle arendamine suuri lisainvesteeringuid, sest Tallinna Tehnikaülikooli Meresüsteemide Instituudil on kogu vajaminev tehnika olemas, et teostada Arktikas (ja ka Antarktikas) iseseisvaid uuringuid. Teiseks võivad need uuringud kujuneda majanduslikult tasuvaks, kuna nad puudutavad jää omadusi ja dünaamikat, mis on oluliseks informatsiooniks laevaehitusega ja materjalitehnoloogiaga tegelevatele firmadele. Sõltuvalt tulemustest võiks valdkonnas olla potentsiaali, et tegeleda selliste laevakerede (või materjalide) väljatöötamisega, mis peaksid Arktika piirkonna jäätriividele senisest paremini vastu ja võimaldaksid piirkonnas ohutumalt laevatada. Idee lisab kaalu asjaolu, et materjalitehnoloogia on ka üks prioriteetsetest arendusvaldkondadest majandus- ja kommunikatsiooniministeeriumi koostatud „Organisatsiooni arengukavas 2012–2015”.⁷⁶

Eesti polaaruuringute programm ja selle teaduslikud suunad näitab Eesti teaduslikku võimekust Arktika poliitikas kaasa lüüa ja rahvusvahelisel tasandil koostööd teha, sest need sobivad hästi Euroopa Liidu Arktika poliitika eesmärkidega. Selleks, et praegu püstitatud eesmärged täide viia, on vaja suurendada rahvusvahelist koostööd, kuid ka panustada iseseisva uurimisvõimekuse rajamisele.

Kui teadusesse tehtavaid investeeringuid suurendatakse, oleks võimalik läbi viia üha ulatuslikumaid uuringuid, millest võidakse nii Eesti kui ka rahvusvaheline kogukond. Informatsioon, mida uuringud pakuvad, aitaks mõista kliimamuutuste keerulist olemust koos selle põhjustajatega ja ennustada edasisi trende. See tagaks suurema informeerituse ja aitaks välja töötada edasist poliitikat, näiteks sellistes põhilistes valdkondades nagu energeetika, transport ja keskkonnakaitse. Lisaks aitavad teadlaste iseseisvad ja ressursimahukamad uuringud kaasa kompetentsi kasvule, luues soodsa pinnase teadlaste ja ettevõtete koostöö suurendamiseks, mis võiks osutada majanduslikult väga tulusaks, sest uuringutest saadav

⁷⁴ „Muutuvate jäätingimuste mõju polaaralade talvisele laevatamisele“ (autori tõlge)

⁷⁵ „Merejää dünaamika tõusva temperatuuri tingimustes“ (autori tõlge)

⁷⁶ „Organisatsiooni arengukava 2012–2015“, *Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium*, 2011, lk 22

informatsioon aitaks välja töötada ja toota piirkonnas, näiteks laevatamiseks, vajalikke vahendeid.

7.2 Eesti kosmosestrateegia – osa Eesti Arktika poliitikast

Seoses aktiivsuse kasvuga Arktikas on tekkinud vajadus täpsema, kiirema ja usaldusväärsema info järele. Suur osa vajalikust informatsioonist sõltub otseselt satelliitidest, k.a side-, navigatsiooni- ja seirevahendite kvaliteedist.⁷⁷ Eesti jaoks on kosmosepoliitika tõusnud olulisele kohale ka soovi tõttu liituda Euroopa Kosmoseagentuuriga (ESA). Et satelliidid on tihedalt seotud nii Arktika kui ka kosmosega, oleks väikeriigi kapitali ja teadusvõimalusi silmas pidades kasulik ühendada huvid mõlemas valdkonnas. Nii saaks Eesti Arktika poliitikat rakendades osaliselt edendada kosmosepoliitikat ja vastupidi. Lisaks sellele kuulub satelliitide kasutamise tõhustamine ja olemasolevate infoallikate koondamine Euroopa Liidu Arktika poliitilise strateegia juurde (koostöös ESAGA), mis tagab projektidele suurema majandusliku toetuse ja koostöövõimalused teiste liikmesriikidega.

⁷⁷ Lisaks varustavad maavaatlussatelliidid inimesi olulise teadusliku informatsiooniga kliimamuutustest, nagu merejää paksusest, ulatusest ja triivist. Satelliidid on ka tähtsad vahendid, millega hinnatakse praeguse inimtegevuse ja kliimasoojenemise vahelisi seoseid, samuti aitavad nad ilma ennustada ja päästetöid läbi viia.

7.2.1 Euroopa Liidu ja Euroopa Kosmoseagentuuri ühishuvid Arktikas

Järgnevalt antakse lühike ülevaade, millised on ELi ja ESA vahendid piirkonna kohta teadmiste suurendamiseks ning side-, navigatsiooni- ja seirevahendite probleemide lahendamiseks.⁷⁸ Püstitatud on järgmised eesmärgid: 1) panustada ülemaailmsesse keskkonna- ja turvaseire programmi (GMES), mille ülesanne on jälgida maad, atmosfääri ja okeanograafilisi parameetreid; 2) arendada Galileo programmi, mille eesmärk on pakkuda Euroopa tsiviilkontrolli all olevat väga täpset ja kindlat globaalset positsioneerimisteenust (Galileo valmimise järgselt loodetakse kõrvaldada praegused satelliitnavigatsiooni probleemid); 3) 2020. aastaks arendada välja platvorm, mille abil jagada andmeid mere seisukorra kohta Euroopas ja selle ümber ning luua kõrgresolutsiooniga merepõhjakaarte, mis võiksid kaasa aidata Arktika turvaliste mereteede väljaselgitamisele; 4) luua ühine keskkonnateabesüsteem, mille raames soovitakse Arktika kohta erinevate riikide poolt kogutud andmed liita ühte süsteemi, millele kõigil huvilistel oleks Interneti kaudu juurdepääs.

Praegu panustab Eesti GMESi eelkõige väikeste töögruppide kaudu, kuid kahe viimase punkti tegevustesse ei panusta riik üldse ning Galileo⁷⁹ puhul lihtsalt oodatakse projekti valmimist, et siis seda enda kasuks tööle rakendada. Vastavate programmide väljatöötamises kaasa rääkimine on väga oluline, et tagada tulevikus Eesti ettevõtetele võimalus programmidega seotud hangetes arvestatava partnerina osalema hakata. Seega passiivne strateegia ei soodusta ettevõtete majandusliku ja teadlaste teadusliku potentsiaali rakendamist ega kiirenda valmisolekut saamaks Euroopa Kosmoseagentuuri täisliikmeks.

Järgnevalt ei käsitleta pikemalt teadlaste võimet ELi ja ESA programmides osaleda,⁸⁰ vaid vaadeldakse ettevõtjate potentsiaali panustada üldiselt kosmosetööstusesse ja ka konkreetsetesse valdkondadesse.

7.2.2 Eesti ettevõtted ja kosmosetööstus

Ettevõtete üldine võimekus kosmosetööstuses kaasa rääkida sai selgeks 2008. aastal, kui ESA viis läbi tehnoloogiaauditi, et uurida ettevõtete ja institutsioonide tehnoloogilist ja organisatsioonilist võimekust kosmosetööstuse tarnete täitmiseks. „Uuringud näitasid, et Eesti ettevõtetel on igati potentsiaali vastava valdkonna tehnoloogiaid ja teenuseid lähimas tulevikus välja töötama hakata, küll aga on vajalik tõsta jätkuvalt ettevõtjate teadlikkust uutest võimalustest toodete ja teenuste arendamiseks, avada Eesti ettevõtjatele uusi eksporditurge,

⁷⁸ „Euroopa Liidu Arktika-poliitika arendamine: alates 2008. aastast tehtud edusammud ja järgmised meetmed, Euroopa Komisjon“, 2012, lk 7

⁷⁹ „Eesti jälgib ELi Galileo projekti arengut, luues valmisoleku Galileo süsteemi loodavate uute võimaluste rakendamiseks koheselt süsteemi käivitumisel, seda eeskätt avalikus sektoris.“ (Allikas: „Eesti kosmosevaldkonna strateegia 2011–2013“, 2011, lk 9)

⁸⁰ Eesti kosmosestrateegia raamdokumendi kohaselt on Eestis kõrge tase ja pikk traditsioon kosmoseteaduses, seda nii astrofüüsika, kosmoloogia, optilise kaugseire, atmosfäärifüüsika, materjaliteaduse kui ka tehnoloogia valdkonnas. Võttes lisaks arvesse teadlaste erinevad algatused ja projektid, nagu ESTcube, EstSpace ja Euroopa satelliitnavigatsiooni ideede võistluste „Galileo Masters“ regiooni esimene auhind, võib järeldada, et teadlased suudavad osaleda rohkemates kosmoseprojektides.

parandada avalike teenuste kvaliteeti läbi innovaatiliste lahenduste ning tõsta laiema avalikkuse teadlikkust uutest tehnoloogiatest ja nende rakendamisvõimalustest.⁸¹ Selline tulemus näitab, kui oluline on osaleda ELi erinevates projektides, sest need loovad võimaluse saada ligipääs kosmosetööstuse uutele mahukamatele tellimustöödele ja partnerlusele, korvates Eesti turu väiksuse. Pärast auditi osalesid Eesti ettevõtjad 12 kosmosetehnoloogia arendusprojekti, praegu on kavas ka lisaprojektide taotlemine.

Tehnoloogiaaudit kaardistas 18 Eesti firmat, kes suudaksid tegutseda kolmes või enamas kosmosevaldkonnas.⁸² Järgnevalt tuuakse välja mõned ettevõtted, kes sobiksid koostööd tegema eelkõige ELi ja ESAga Arktikas püstitatud eesmärkide saavutamiseks.

- Ettevõtte Regio,⁸³ kes tegeleb kaartide koostamise ja geoinfosüsteemidega, saaks panustada Euroopa Liidu kolmandasse eesmärki ehk aidata piirkonna kaarte välja töötada.
- Ettevõtte Cybernetica,⁸⁴ kes tegeleb navigatsiooni- ja seiresüsteemidega, saaks osaleda nii Galileo kui ka keskkonna- ja turvaseireprogrammis (GMES). Galileo programmis oleks võimalik pakkuda navigatsioonilahendusi ja GMESIS jagada seiresüsteemide alaseid kogemusi.
- Ettevõtte Vertex Estonia,⁸⁵ kellel on mainitust ehk kõige rahvusvahelisem haare, on pakkunud satelliitide maajaamade antenni või tööstustoodangut 35 erinevale riigile. Ettevõttel oleks võimalik lisaks ELi Arktika poliitikasse panustamisele osaleda näiteks ka NATO Teadus- ja Tehnoloogiaorganisatsiooni (RTO) töös. RTO uurimuslikud huvid polaaraladel on eelkõige seotud andurite ja elektroonika tehnoloogiaga, eriti radaritega. Kuna rasked ilmastikutingimused mõjutavad elektroonilisi signaale ja masinaid, mida piirkonnas kasutatakse, siis Vertex'i kogemused signaalitöötluses ja antennide tehnoloogia vallas võiksid RTO tööle kaasa aidata.

Tuleb arvestada, et need on vaid üksikud näited ja et kosmosetööstuse jaoks piisavalt võimekate ettevõtete nimekirjas on veel teisigi laia haardega firmasid, kelle kogemusi oleks võimalik rakendada Euroopa Liidu Arktika poliitikasse panustamiseks ja Eesti huvide edendamiseks. Näiteks peaks Euroopa Liidule huvi pakkuvate infosüsteemide, merekaartide ja keskkonnateabevõrgustike arendamine (ELi eesmärkide kolmas ja neljas punkt) olema jõukohane kümnetele infotehnoloogiaga tegelevatele Eesti ettevõtetele.

On selge, et küsimus seisneb riigi poolt tehtavates pingutustes: kas edendatakse vastavat rahvusvahelist poliitikat, mis aitab tagada juurdepääsu välismaistele teadusprojektidele ja turgudele? Riigi kuvandist selles valdkonnas sõltub ettevõtjate ja teadlaste usaldusväärsus, viimased omakorda kujundavad rahvusvahelistes programmides osaledes riigi kuvandit. Seega

⁸¹ „Eesti kosmosepoliitika“, *Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi veebileht*, <http://www.mkm.ee/kosmos/>

⁸² Vt lisa „Towards an Estonian space policy and strategy“, *Space business, R&D, institutions & innovation in Estonia*, 2008, lk 75

⁸³ Vt lisa <http://www.regio.ee/?setlang=eng>

⁸⁴ Vt lisa <http://www.cyber.ee/home/index.html>

⁸⁵ Vt lisa <http://www.vertexestonia.eu/eng/home>

on tegelikult oluline kolmepoolne koostöö teadlaste, ettevõtjate ja riigi vahel. Sellise koostöö tulemused oleksid kasulikud kõigile osapooltele, kusjuures riigi rolli koostöö edendamisel on võimatu alahinnata.

7.2.3 Arktika poliitika ja kosmosestrateegia ühendamise kasulikkus Eestile

Lühidalt sellest, miks Eestile võiks olla kasulik suuremal määral panustada satelliitidesse ning sellega seoses kosmosesse ja Arktikasse üldisemalt: 1) see tõestab riigi valmidust saada ESA täisliikmeks; 2) see suurendab rahvusvahelist koostööd teiste riikidega;⁸⁶ 3) see suurendab Eesti kosmosevõimekust ja mõjuvõimu Arktika piirkonnas; 4) see tõestab rahvusvaheliselt riigi kompetentsi, mille tulemusena suureneb tehnoloogiamahukate välisinvesteeringute sissevool; 5) kuna kosmosetööstus on lähitulevikus erinevate akadeemiliste gruppide ja rahvusvaheliste konsultatsioonifirmade (RAND, McKinsey, PWC jne) hinnangul esimese kümne kõige kiiremini kasvava ärivaldkonna hulgas,⁸⁷ tähendab see, et valdkonna arendamine tõstaks Eesti konkurentsivõimet rahvusvahelisel turul ja avardaks ekspordivõimalusi; 6) see inspireeriks noori õppima loodus- ja tehnikateaduseid, parandades interdistsiplinaarse valdkonnana teaduse ja ettevõtluse sünkroniseeritust; 7) lisaks kõigele muule tagab see parema ühisinvesteeringute ärakasutamise, sest Eesti panustab juba täna Euroopa Liidu maksete kaudu kosmose infrastruktuuride väljaarendamisse.

Nendel põhjustel tuleks mõlemas valdkonnas huvid ühendada ja viia Eesti (kosmose)tehnoloogiline võimekus uuele tasemele.

7.3 Eesti ja Arktika maagaas

Arktika piirkonnas peituvad suured maavarad, eriti seal paiknev maagaas, võiks huvi pakkuda ka Eestile, sest see aitaks vabaneda praegusest regionaalsest (Soome, Eesti, Läti ja Leedu) sõltuvusest Venemaa gaasist. Eesti gaasisüsteem on ajalooliselt olnud seotud Venemaa maagaasisüsteemiga, sest Eesti territooriumil pole olnud võimalik maagaasi toota ega ka hoiustada. Praeguseni on kogu Eesti gaasisüsteemi reguleerimine ja varustamine suure idanaabri süsteemihalduri ehk Gazpromi käes. See tähendab, et lisaks gaasisüsteemi tehnilisele seotusele sõltuvad Eesti gaasitarbijad Gazpromist ka gaasitarnete osas, kuna Vene Föderatsioonis on eksklusiivne maagaasi eksportimise õigus antud Gazpromile.

Hetkeolukord ei ole aga jätkusuutlik, vaid ohtlik nii julgeoleku kui ka majanduslikke kaalutlusi silmas pidades. Seda tõestab Ukraina juhtum, kus gaasikraanid keerati poliitilistel motiividel täiesti kinni ajal, mil gaasi kõige rohkem vajati. Eesti ei tohiks lasta oma välispoliitilist käitumist kujundada sõltuvalt sellest, kas teda varustatakse gaasiga või milline on gaasihind. Seepärast

⁸⁶ Jaakko Blombergi ja Gunnar Okki 2008. aastal valminud uuringus „Eesti ja Soome koostöö võimalused“ tuuakse välja, et kosmosetehnoloogia on paljulubav valdkond, kus Eesti ja Soome võiksid teha nii majanduslikku kui ka teaduslikku koostööd. (Allikas: „Eesti ja Soome koostöö võimalused“, *Eesti Välisministeerium*, 2008, lk 17)

⁸⁷ Vt lisa „Towards an Estonian space policy and strategy“, *Space business, R&D, institutions & innovation in Estonia*, 2008, lk 6

peaks riik järgima Euroopa Liidu ja mitmete ekspertide soovitusi ning mitmekesistama oma gaasitarneid, mille esimeseks eelduseks on võrguteenusepakkuja eraldamine gaasipakkujast. Selles suunas on valitsus astunud jõulisi samme, mille kinnituseks võeti 2012. aasta jaanuaris vastu otsus, et 2015. aastaks peab AS Eesti Gaas, kes on võrguteenusepakkuja, oma ülekandevõrgu maha müüma või vastasel juhul sunniraha maksma.⁸⁸ Sellised sammud on eelduseks gaasi importimisele, konkurentsi tekitamisele ja monopoli kaotamisele, mis pikemas perspektiivis tagab turvalisuse ja tarbijale väiksema hinna.

Maagaasi valdkonnas konkurentsi mitmekesistamiseks on mitu võimalust. Praegu arutatakse nii regionaalse kui ka ainult Eestile mõeldud veeldatud maagaasi (LNG) terminali ehitamist ja sellega seonduvalt ka Soome-Eesti torujuhtme (nn Balticconnector) ehitamist, mis võimaldaks piirkonnas maagaasi pakkumist elavdada ja regionaalset huvi suurendada siinsete tarbijate vastu. Olenemata sellest, et läbirääkimised on pikalt kestnud, kiitis Soome valitsus 13. juunil 2012 heaks gaasistrateegia, mille järgi tuleks koostöös Eestiga luua võimalused Soome lahe ääres asuva LNG terminali ja kahte riiki ühendava gaasijuhtme Balticconnector arendamiseks.⁸⁹

Kui Euroopa Komisjoni plaan näeb ette rajada Läänemere piirkonda üks suur LNG terminal, mille ehitamist ollakse valmis ka majanduslikult toetama, siis Balti riigid ei ole suutnud omavahel selgusele jõuda, millises riigis võiks terminal asuda. Kõik kolm riiki tahavad rajada terminali oma territooriumile, Leedu on oma kavatsustega juba kõige kaugemale jõudnud. Olukorra muudab veelgi ebaselgemaks asjaolu, et Eesti regionaalse terminali rajamise kava tugineb eeldusel, et gaasivarusid eksporditakse torujuhet mööda Soome, kuid samal ajal paistavad Soomes olevat täpselt vastupidised soovid, s.t terminal tuleb Soome, kust eksporditakse gaasivarusid Baltikumi.

Praeguste segaste asjaolude tõttu, mis on seotud LNG terminali ehitamisega, on võimalik ka kolmas teoreetiline võimalus – gaasijuhe Norrast Läänemere idapoolsesse ossa. Kuigi osaliselt on Eesti, Läti, Leedu ja Soome gaasitarbimine vähenenud, siis kogu piirkonda silmas pidades võiks tegu olla piisavalt suure tarbijaskonnaga, et tekitada huvi gaasitoru ehitamiseks, näiteks võiks see huvi pakkuda Norra energiahiile Statoil. Torujuhe võiks tulla Norrast ja suunduda Eestisse või Soome. Arvestades seda, et riikide vahel valitseb põhimõtteline nõusolek Balticconnector ehitamiseks, siis olenemata gaasitoru suundumise asukohast, saaks tagada Baltimaade ja Soome ühtse gaasivarustatuse.

Selleks, et üks või teine idee võiks teostuda, tuleks näidata regiooni soovi mitmekesistada oma energiaallikaid ja valimidust suurendada tarbimist, eriti kuna maagaas on muutumas järjest atraktiivsemaks energiakandjaks ning gaasitoru oluliselt mitmekesisemaks ja likviidsemaks ühelt poolt harjumuspäraste gaasireservide kasutuselevõtu suurenemise, kuid ka veeldatud gaasi transportimise võimaluste avarumise ning kliimapoliitika ja tuumaohutuse reeglite karmistumise tõttu. Eestil ja ka teistel kõnealustel riikidel on palju eeldusi gaasi suuremaks tarbimiseks. Eesti näitel on energeetika valdkonna ekspertorganisatsioon Pöyry Management

⁸⁸ Kahu, Oliver. „Eesti Gaas peab torud maha müüma või sunniraha maksma“, *ERR*, 2012, <http://uudised.err.ee/index.php?06252810>

⁸⁹ Leppiman, Ando. „Gaasi ülekandevõrgu eraldamine kannab esimesi vilju“, *Delfi*, 2012, <http://majandus.delfi.ee/news/arvamus/gaasi-ulekandevorgu-eraldamine-kannab-esimesi-vilju.d?id=64542172>

Consulting koostanud mõned soovitused, mis oleksid kasulikud gaasituru elavdamist ja keskkonda silmas pidades: väävliehitmete drastiline piiramine meretranspordis pärast 2015. aastat – maagaasi kasutuselevõtt laevakütusena; sarnane suund (maagaasi kasutuselevõtt) heitkoguste vähendamiseks maismaatranspordis; põlevkiviõli asendamine soojamajanduses gaasiga pärast 2017. aastat, kui põlevkiviõli tootmine lõpeb; põlevkivi järk-järguline asendamine elektritootmises maagaasiga 2020ndatel, kui põlevkivi tolm-põletusplokid tööst välja langevad.⁹⁰ Neid soovitusi tuleb lugeda üha tähelepanelikumalt seoses Euroopa Liidu kliimapoliitika pideva karmistumisega, sest aastaks 2050 soovitakse praegust heitkoguste hulka vähendada 80–95% protsendi võrra.⁹¹ See tähendab, et Eesti peab mõtlema lähitulevikus võimaluste peale, kuidas heitkoguseid vähendada. Üheks võimaluseks on kahtlemata järgida soovitusi, mida tegi Pöyry Management Consulting.

Gaasi kasutamine primaarkütusena on paljude riikide energiapoliitikas muutumas üheks keskseks lahenduseks. Arktikas leiduv maagaas annab Balti riikidele ja Soomele võimaluse oma sõltuvust Venemaast vähendada, kuid uute energiavaldkondade kasutuselevõtt saab toimuda vaid tarbimise suurenemise arvelt, sest uued ressursid on raskesti kättesaadavad ja seega peab gaasi pakkujal olema selge arusaam, et piirkond on huvitatud gaasist ka tulevikus. Eesti peab senisest oluliselt enam analüüsima nii majanduse konkurentsivõime, kliimapoliitiliste eesmärkide saavutamise kui ka eelkõige energiapoliitika seisukohalt neid võimalusi, mida gaasi laialdasem kasutamine endas kätkeb, ning seejärel kiirelt ja otsustavalt tegutsema.

⁹⁰ Pöyry Management Consulting. „Gaasituru liberaliseerimine Eestis“, *Elering*, 2011, lk A-5

⁹¹ „Euroopa Liidu Arktika-poliitika arendamine“, *op. cit.*, lk 3

KOKKUVÖTE

Kliimamuutused Arktikas on esile tõstnud ohtlikud tendentsid nii sealsetele rahvastele, loomastikule, taimestikule, Arktika riikidele kui ka laiemalt tervele maailmale. Arktika keskkonna muutumine võib olla ohtlik sõltuvalt sellest, kuidas seal avanevaid võimalusi ära kasutatakse. Kui seda tehakse mõistlikul viisil, ei pea muutused ilmingimata ohtlikud olema. Samas peavad riikide prioriteetidid ja väärtushinnangud selleks olema samuti mõistlikud. Kui riigid aga seavad esikohale kiire rikastumise ja näevad Arktikas ainult võimalusi, mitte aga ka sealsetid ohte, siis paraku saavad kindlasti kannatada kohalikud rahvad ja keskkond. Selleks, et piirkonnas õnnestuda, tuleb riikidel teha koostööd, jõuda ühisele seisukohtadele ning arvestada sealsete elanike ning keskkonnamõjudega.

Praegune koostöö hõlmabki peamiselt keskkonnavalaseid tegevusi, et säilitada piirkonnas looduslik tasakaal ja muuta inimtegevuse mõju minimaalseks. Paraku moodustab Arktika osa laiemast maailmast, mistõttu lokaalsed pingutused, mida saadavad tihti pragmatism ja kahepalgelisus, ei avalda praegusel kujul soovitud tulemust. Kasvuhoonegaaside paiskamist atmosfääri tuleb globaalsel tasandil vähendada, et hoida ära temperatuuri tõus, Arktika jää sulamine ja selle tulemusel elukeskkonna väljakannatamatuks muutumine kohalikele inimestele, loomadele ja taimedele. Selleks, et riikide koostöö õnnestuks praegustes valdkondades ja teeniks edaspidi ka piirkonna üldisi huve, tuleb esiteks kasutusele võtta karmimad kliima- ja keskkonnameetmed ning teiseks laiendada koostöövaldkondi.

Keskkonnapoliitika karmistamiseks tuleb näiteks Rahvusvahelise Merendusorganisatsiooni ettekirjutusi tõsisemalt võtta, eriti viimase koostatud polaareeskirju, mis määravad kindlaks Arktikas tegutsevatele laevadele kehtivad nõuded ja laevatamisõigused. See vähendaks laevaõnnetuste ja seega ka reostuseõnnetuste tõenäosust piirkonnas. Samuti tuleb keskkonnariskide maandamiseks erilist tähelepanu pöörata maavarade kaevandamisega tegelevatele firmadele. Nende puhul tuleks jälgida, et suur soov rikastuda ei paneks neid unustama keskkonnakaalutlusi ega võimekust piirkonnas toime tulla. Selleks, et ohutult, keskkonnasõbralikult ja majanduslikult tasuvalt maavarasid kaevandada, on vaja uusi tehnoloogilisi lahendusi. Praeguseid oskusi, maavarade ja tehnoloogia hinda ning riske silmas pidades ei ole kaevandamine majanduslikult tulus ega ohutu ettevõtmine. See näitab vaid, millised on riikide tegelikud huvid Arktikas.

Piirkonnas tegutsemisel ja seda mõjutavate otsuste langetamisel või langetamata jätmisel on oluline arvestada kohalike inimeste ja neid mõjutavate teguritega. Intensiivne maavarade kaevandamine Arktikas tähendab sisuliselt põliselanikega mitte arvestamist, kuigi peaaegu iga riik on sätestanud oma Arktika strateegias põlisrahvaste kaitse prioriteetse valdkonnana. Riigid ei tohiks mööndusi teha väärtuste suhtes, mida nad propageerivad, vaid peaksid neid alati ja eranditult järgima. Praegu aga on olukord vastupidine: riigid ei ole reageerinud põliselanike appikarjetele, mis on sundinud neid abi paluma rahvusvahelistelt organisatsioonidelt.

Samuti on oluline, et riikidevaheliste piiritülid ja Arktikat reguleerivate normide osas tehtaks koostööd. Tülisid ei saa lahendada seni, kuni kõik osapooled ei ole ratifitseerinud piirkonda reguleerivat ÜRO mereõiguse konventsiooni (UNCLOS-i) ega jõudnud ühisele seisukohale selle legitiimsuse ning suutlikkuse suhtes kõiki vajalikke valdkondi katta. Kuna ühelgi piirkondlikul

organisatsioonil ega ka UNCLOSil ei ole siduvat mehhanismi piiritülide lahendamiseks, tuleks mõelda UNCLOSi muutmisele või vastava funktsiooni andmisele mõnele piirkondlikule organisatsioonile, näiteks Arktika Nõukogule. Praegune mitmekümne aasta pikkune praktika näitab, et bilateraalsed läbirääkimised ei ole tulemust andnud (mõningase erandiga) ja et endiselt on hulganisti lahendamata vaidlusi. Pigem on märke, et piirkonna olulisuse kasvuga tülid süvenevad, sest on hakatud kasutama jõudemonstratsioone ja provokatiivseid avaldusi.

Kuigi Arktika eufooria ja tülide puhkemine on selgelt ajendatud eelkõige rikkalike gaasi- ja naftavarude avastamisest piirkonnas (aga ka asjaolust, et Kirde- ja Loodevälil muutuvad üha paremini laevatatavaks), siis loodetavasti pakub see ka motivatsiooni omavahelised vaidluspunktid selgeks rääkida, nagu juhtus Norra ja Venemaa puhul, sest ilma kokkulepeteta ei saa ükski riik regiooni rikkustest täielikult osa. Tülide lahendamine on aluseks ka koostöö laiendamisele kõikidesse teistesse valdkondadesse ja piirkonna kasvava militariseerumise peatamisele. Seega on kokkulepetele jõudmine esmatähtis, et tulevikus saavutada piirkonna huve teenivad lahendused.

Praegu on Arktika võimalustest saanud tema ohud. Selleks, et olukord vastupidiseks muuta, on vaja alustada uue kursiga enne, kui on liiga hilja. Tülid tuleb lahendada, austades kõigi riikide suveräänsust ja rahvusvahelist õigust. Arktika strateegiates esitatud lubadused võidelda kliima- ja keskkonnaprobleemidega ning arvestada kohalike rahvastega tuleb muuta kõige olulisemaks prioriteediks, millele järgnevad kõik ülejäänud eesmärgid. Suurem hulk riike tuleb kaasata piirkonna otsustamisprotsessidesse ja panustamisse, sest piirkond mõjutab kaudselt kogu maailma ja maailm mõjutab piirkonda. Parim viis Arktikas toimivate protsesside pidurdamiseks on seega koostöös ja rahu tegutseda ning ka väikestel riikidel, nagu Eesti, on selles täita oma roll.

LISAD

Lisa 1. Arktika

Seletus: Hall piirjoon tähistab Arktika piirkonda ja must rist geograafilist põhjapoolust

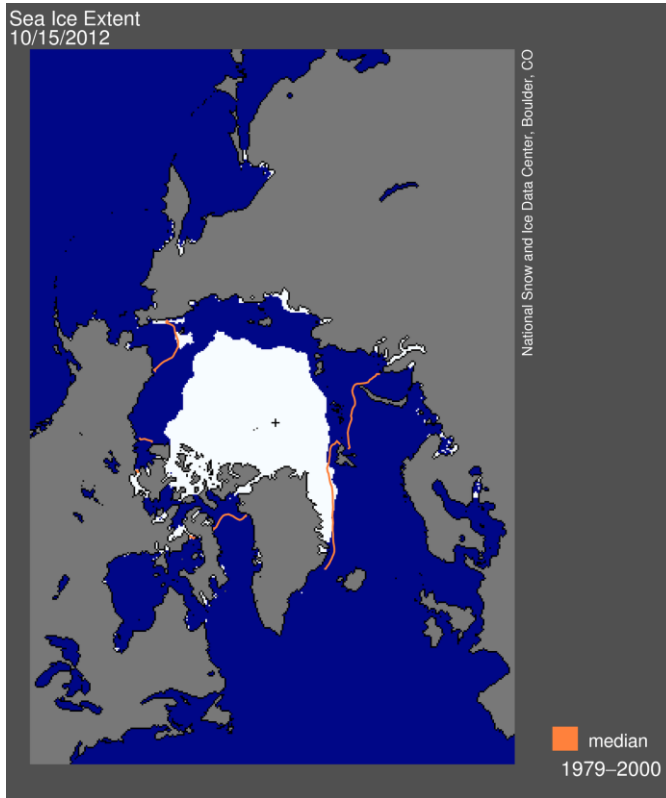
Allikas: GRID-Arendal

Lisa 2. Jää ulatus 1979. ja 2012. aastal

Seletus: Oranžid piirjooned märgivad jää ulatust 1979. aastal; 2012. aastal jääga kaetud ala on valge. Must rist tähistab geograafilist põhjapoolust

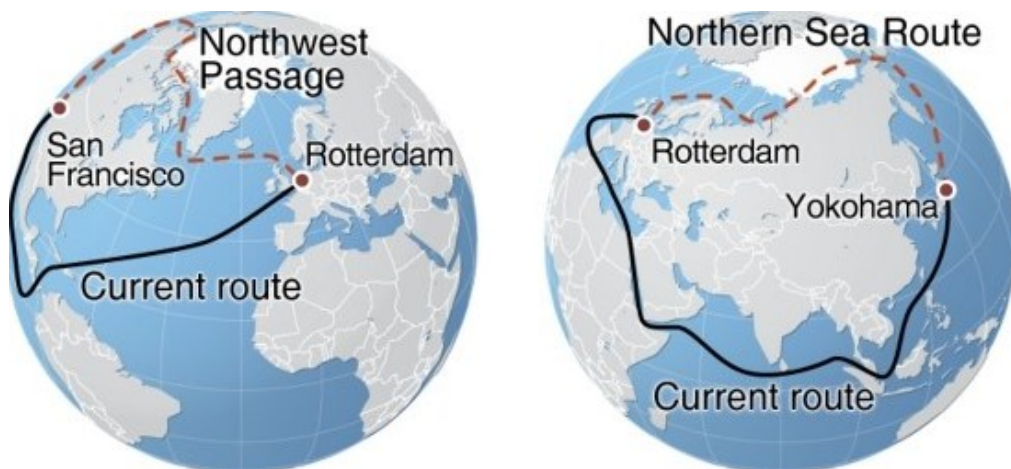
Allikas: National Snow and Ice Data Center (NSIDC)

Lisa 3. Loodevääl (Northwest Passage) ja Kirdevääl (Northern Sea Route)

Seletus: Praegused mereteed on kujutatud pideva joonega ja uued punktiirjoonega

Allikas: GRID-Arendal

Lisa 4. Kanada ja Taani vaidlusealune Hansi saar

Allikas: Canadian Geographic Enterprise

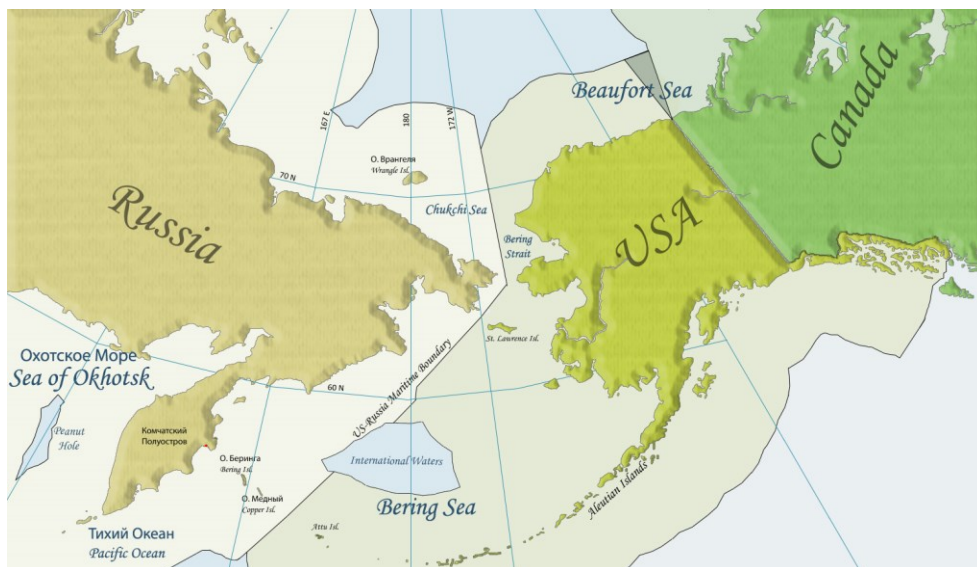

Lisa 5. USA ja Venemaa merepiir Beringi meres 1990. aasta piirilepingu järgi;

Kanada ja USA vaheline merepiiri vaidlus

Seletus: Tumehall sektor Kanada ja USA merepiiril tähistab vaidlusalust ala

Allikas: Jardejallen Wordpress (uue nimega: Arctic Economics)

KASUTATUD ALLIKAD

Arktika strateegiate allikad:

Euroopa Liit: „Developing a European Union Policy towards the Arctic Region: Progress since 2008 and Next Steps”, *European Commission*, 2012

Island: „A Parliamentary Resolution on Iceland’s Arctic Policy”, *Icelandic Parliament*, 2011

Kanada: „Statement of Canada’s Arctic Foreign Policy”, *Government of Canada*, 2010

Norra: „The High North Visions and Strategies”, Norwegian Ministry of Foreign Affairs, 2011

Rootsi: „Sweden’s Strategy for the Arctic region”, *Government Offices of Sweden*, 2011

Soome: „Finland’s Strategy for the Arctic Region”, *Prime Minister’s Office Publications*, 2010

Taani: „Kingdom of Denmark Strategy for the Arctic 2011– 2020”, *Ministry of Foreign Affairs*, 2011

USA: Conley, A. Heather; Kraut, Jamie. „US Strategic Interests in the Arctic: An Assessment of Current Challenges and New Opportunities for Cooperation”, *Center for Strategic & International Studies*, 2012

Venemaa: „Russia’s New Arctic Strategy”, *The Journal of International Security Affairs*, 2008

Eesti ja Arktika allikad:

Cybernetica veebileht, <http://www.cyber.ee/home/index.html>

Eesti kosmosevaldkonna strateegia 2011–2013: „Kosmoserakenduste innovatsioonistrateegia kõrgtehnoloogiliste teenuste arendamiseks”, 2011

Eesti kosmosepoliitika, *Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi veebileht*, <http://www.mkm.ee/kosmos/>

„Eesti ja Soome koostöö võimalused”, *Eesti Välisministeerium*, 2008

„Euroopa Liidu Arktika-poliitika arendamine: alates 2008. aastast tehtud edusammud ja järgmised meetmed”, *Euroopa Komisjon*, 2012

Tallinna Tehnikaülikooli Geoloogia Instituut, „Proposal for Estonian polar research programme for 2014–2020”, *Eesti Teadusagentuur*, 2012

Kahu, Oliver. „Eesti Gaas peab torud maha müüma või sunniraha maksma”, *ERR*, 2012, <http://uudised.err.ee/index.php?06252810>

Leppiman, Ando. „Gaasi ülekandevõrgu eraldamine kannab esimesi vilju”, *Delfi*, 2012, <http://majandus.delfi.ee/news/arvamus/gaasi-ulekandevorgu-eraldamine-kannab-esimesi-vilju.d?id=64542172>

„Organisatsiooni arengukava 2012–2015”, *Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium*, 2011

Pöyry Management Consulting. „Gaasituru liberaliseerimine Eestis”, *Elering*, 2011

Regio veebileht, <http://www.regio.ee/?setlang=eng>

„Towards an Estonian space policy and strategy“, *Space business, R&D, institutions & innovation in Estonia*, 2008

Vertex Estonia ASI veebileht, <http://www.vertexestonia.eu/eng/home>

Lisade allikad:

Arktika; Jää ulatus 1979. ja 2012. aastal. *National Snow and Ice Data Center (NSIDC)*, <http://nsidc.org/arcticseaicenews/>

Kanada ja Taani vaidlusealune Hansi saar, *Canadian Geographic Enterprise*, <http://www.canadiangeographic.ca/hansIsland/maps.asp>

USA ja Venemaa merepiir...; Kanada ja USA vaheline merepiiri vaidlus. *Jaredjallen Wordpress*, <http://jaredjallen.wordpress.com/2011/11/>

Loodeväil ('Northwest Passage') ja Kirdeväil ('Northern Sea Route'), *GRID-Arendal*, http://www.grida.no/graphicslib/detail/northern-sea-route-and-the-northwest-passage-compared-with-currently-used-shipping-routes_1336#

Muud dokumendid:

„A Circumpolar Inuit Declaration on Sovereignty in the Arctic“, *Inuit Circumpolar Council*, 2009

Chapman, L. William. „Global Security, Climate Change, and the Arctic“, *Swords And Ploughshares*, 2009, kd 17, nr 3

„Circum-Arctic Resource Appraisal: Estimates of Undiscovered Oil and Gas North of the Arctic Circle“, *USGS Fact Sheet 2008-3049*, 2008

„Developing a Mandatory Polar Code – Progress and Gaps“, *Antarctic and Southern Ocean Coalition*, 2011

Kim, Ki-Sun. „Natural Resources Development and Environmental Issues of the Arctic“, *Dokdo Research Journal*, 2010, kd 11

O'Rourke, Ronald. „Changes in the Arctic: Background and Issues for Congress“, *Congressional Research Service*, 2012

Ragner, Claes Lykke. „Northern Sea Route Cargo Flows and Infrastructure – Present State and Future Potential“, *The Fridtjof Nansen Institute Report*, 2000

„The Arctic: Geopolitical Issues“, *Parliamentary Information and Research Service Publication PRB 08-06E*, 2008

„The Ilulissat Declaration“, *Arctic Ocean Conference*, 2008, http://www.oceanlaw.org/downloads/arctic/Ilulissat_Declaration.pdf

„United Nations Convention on the Law of the Sea“, *ÜRO veebileht*, http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf

Wezeman, Siemon T. „Military Capabilities in the Arctic“, *SIPRI*, 2012

Muud allikad (ajalehed, ajakirjad, organisatsioonide koduleheküljed, ...)

„About the Arctic Council”, *Arktika Nõukogu veebileht* <http://www.arctic-council.org/index.php/en/about-us>

„Arctic Military Buildup Linked to Climate Change by New Report”, *Alaska Dispatch*, 2012, <http://www.alaskadispatch.com/article/arctic-military-buildup-linked-climate-change-new-report>

Amos, Jonathan. „Arctic summers ice-free ‘by 2013’”, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7139797.stm>

Åhrén, Mattias; Scheinin, Martin; Henriksen, John B. „The Nordic Sami Convention: International Human Rights, Self-Determination and other Central Provisions”, *Gáldu Čála*, <http://www.arcticgovernance.org/the-nordic-sami-convention-international-human-rights-self-determination-and-other-central-provisions.4644711-142902.html>

Beinecke, Frances. „Problems with Shell’s Arctic Drilling Give Administration a Chance to Hit Pause”, *Natural Resources Defense Council Staff Blog*, 2012, http://switchboard.nrdc.org/blogs/fbeinecke/problems_with_shells_arctic_dr.html

Blunden, Margaret. „Geopolitics and the Northern Sea Route”, *International Affairs*, 2012, kd 88, nr 1

Borgerson, Scott G. „Arctic Meltdown: The Economic and Security Implications of Global Warming”, *Foreign Affairs*, 2008, kd 87, nr 2

Leitzell, Katherine. „Climate change or variability: What rules Arctic sea ice?”, <http://nsidc.org/icelights/2011/08/24/climate-change-or-variability-what-rules-arctic-sea-ice/>

Cohen, Tobi. „Canadian Rescue Capacity Questioned in Wake of Arctic Ship Grounding”, *Canada.com*, 2010, <http://www.canada.com/newa/Canadian+rescue+capacity+questioned+wake+Arctic+ship+grounding/3457291/story.html>

„EU-Russia Summit to Focus on ‘Hard Security’”, *EurActive.com*, 2009, <http://www.euractiv.com/priorities/eu-russia-summit-focus-hard-secu-news-221812>

„European Parliament Resolution of 9th of October 2008 on Arctic Governance”, *Euroopa Parlamendi veebileht*, 2008, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&language=EN&reference=P6-TA-2008-0474>

Gellerman, Bruce. „Shell’s Arctic Drilling Plan Delayed by Environmental Concerns”, *Living on Earth*, 2012, <http://www.pri.org/stories/science/environment/shell-oil-to-drill-in-alaska-11099.html>

Gramling, Carolyn. „Cold wars: Russia claims Arctic land”, *Geotimes*, 2007, <http://www.agiweb.org/geotimes/aug07/article.html?id=WebExtra080107.html>

Griffiths, Sian. „US-Canada Arctic Border Dispute Key to Maritime Riches”, *BBC News*, 2010, <http://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-10834006>

„Introduction to IMO”, *Rahvusvahelise Merendusorganisatsiooni veebileht*, <http://www.imo.org/About/Pages/Default.aspx>

Isachenkov, Vladimir. „Russia, Canada Make Competing Claims to Arctic Resources”, *Fox News*, 2010, at <http://www.foxnews.com/world/2010/09/16/russia-canada-make-competing-claims-arctic-resources/>

Macalister, Terry. „Arctic Military Rivalry Could Herald a 21st-century Cold War”, *The Guardian*, 2012, <http://www.guardian.co.uk/world/2012/jun/05/arctic-military-rivalry-cold-war>

Miller, Hugo. „BHP Billiton Leads Arctic Gold Hunt in Global Warming Bonanza”, *Bloomberg.com*, 2008, <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601081&sid=ag.kQZIn.mFg&refer=australia>

Parfitt, Tom. „Russia Plans Military Force to Patrol Arctic as ‘Cold Rush’ Intensifies”, *The Guardian*, 2009, <http://www.guardian.co.uk/world/2009/mar/28/russia-gas-oil-arctic-nato>

„Safe, Secure and Efficient Shipping on Clean Oceans”, *Rahvusvahelise Merendusorganisatsiooni veebileht*, <http://www.imo.org/About/Pages/Default.aspx>

Struck, Doug. „Dispute Over NW Passage Revived”, *The Washington Post*, 2006, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/11/05/AR2006110500286.html>
“Sustainable development in the Arctic”, *The Nordic Council of Ministers’ Arctic Co-operation Programme 2012–2014*

Revkin, Andrew C. „A Push to Increase Icebreakers in the Arctic”, *The New York Times*, 2008, <http://www.nytimes.com/2008/08/17/world/europe/17arctic.html>

„Rights of Indigenous Peoples”, *Mänskliga Rättigheter*, <http://www.manskligarattigheter.se/en/human-rights/what-rights-are-there/rights-of-indigenous-peoples>

Rodova, Nadia. „Shaping Russia’s Northern Sea Route in the Arctic”, *Platts.com*, <http://www.platts.com/newsfeature/2011/NSR/index>

„Russia Plants Flag Under N Pole”, *BBC News*, 2007, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6927395.stm>

„The Antarctic Treaty (1959)”, *British Antarctic Survey’ veebileht*, http://www.antarctica.ac.uk/about_antarctica/geopolitical/treaty/update_1959.php

Vasilyeva, Nataliya. „Environmentalists Warn of Risks of Arctic Drilling”, *charlotteobserver.com*, 2012, <http://www.charlotteobserver.com/2012/08/14/3454482/environmentalists-warn-of-risks.html>

Wenande, Christian. „Denmark and Canada Set to Share Island”, *The Copenhagen Post*, 2012, <http://cphpost.dk/news/international/denmark-and-canada-set-share-island>

Wilder, Meagan P. „Who Gets the Oil?: Arctic Energy Exploration In Uncertain Waters And the Need for Universal Ratification of the United Nations Convention on the Law of the Sea”, *Houston Journal of International Law*, 2010

„Working Groups”, *Arktika Nõukogu veebileht*, <http://www.arctic-council.org/index.php/en/about-us/working-groups>